

Dum
vigilias
primas
cogita-
tiones da-
bit.
Deo,
quatuor-
de can-
sis.
Prima.

et animos tibi addi, ad eadem perficienda: prescribit si proposita pia, quae mane conceperis, per diem subinde recolas et renoves, atque per orationes iactantioris acutus et accendas. Primitiae ergo cogitationum et actionum, aequae ac diei, Deo danda sunt; idque primo, quia ille Deo, ut ipse primae causae, auctori naturae et gratiae, datorique bonorum omnium quasi debeatur, ut docet S. Basilius in *Fustor reg.*, resp. 37, et S. Ambrosius in *Psalm.* cxviii, serm. 19, num. 4, et S. Dionysius, *De Divin. Nomin.* cap. iii; imo Apollonii Tyanæi fuit hoc praeceptum: « Adveniente aurora cum diis esse versandum, » teste Philostrato in ejus Vita, libro I, cap. xii.

Secundo, quia decet ut omnes actiones diurnae sumant a Deo principium (hinc illud Arati et Theocriti: *in Δεία ἀρχήματα*, quod Virgilius vertit, a *Jove principium*), atque ex eo dirigantur in sanctum finem, ac perfecte per omnia fiant. Hinc S. Bernardus, *De Vita solitaria*, id ipsum jubet: « Ut surgentibus, ait, nobis ad laudes Dei, omnis aetate tenor operis nostri in ipsius laudibus formetur et vivificetur, » Et S. Ephrem, tom. I, serm. *De Orando Deo*: « Si orationem operi praemiseric, et surgens ac lecto, primorum motuum tuorum initia ab oratione duxeris, aditus peccato in animum non patebit. » Et Salomon, *Proverb.* viii, 17: « Qui mane vigilant ad me, inventient me: mecum sunt divitiae et gloria. »

Tertio, quia id ipsum faciunt angeli, sol, aves, aliaeque creaturae. Audi S. Basilius, epist. 1 ad *Gregorium Nazianzenum*: « Eoquid beatius, quam hominem in terra concenentium angelorum imitari? inveniunt statim die in orationes ire? in hymnis et canticis Creatorum venerari? » Et S. Ambrosius in *Psalm.* cxviii, serm. 19: « Grave est, si te otiosum in stratis solis orientis radius inverecondo pudore conveniat, et lux clara feriat oculos somnolento adhuc torpore depressos. Occurte ergo ad solis ortus, ne lumina tua primus diel fulgor exagitet. » Et infra: « Si hunc solem (Christum) praeveneris, antequam iste surgat, aspicias Christum illuminantem; ipse prius in tui cordis illucescet arcano, iterumque dices ad eum: Exitus matutinos, et vespere delectabis. »

Quarto, quia id ipsum fecerunt sapientes et sancti. Therapente apud Philonem, libro *De Vita contempl.*, « quotidie bis precari solent, mane ac sub vespem: a oriente sole petentes diem vere felicem, utque mentes eorum caelesti replentur lumine. » Esseni, ait Josephus, lib. II *Belli*, vii, ante solis ortum nihil profani loquuntur; sed ei (non soli, sed solis auctori Deo) patria quaedam vota celebrant, quasi ut oriantur precantes. Sic olim Christiani antelucanos agebant cœtus, ad canendum Christo et Deo, teste Plinio ad Trajanum. De hymnis matutinis monachorum ad galli cantum, testis est S. Chrysostomus in *I ad Timothy*, homil. 14. Ita Theodorici rex Gothorum « antelucanos eorum sacerdotum cœtus, minime

comitata expetebat quotidie, et grandi sedulitate venerabatur, » ait Sidonius Apollinaris, libro I, *epist.* 2. Alexander Severus Imperator a Mammea matre eductus, mane in larario suo rem divinam faciebat, ait Lampridius. Denique his omnibus antiquior David, *Psal.* lxxi, 4: « Deus, ait, Deus meus, ad te de luce vigilo. » Et vers. 7: « Si memor fui tui super stratum meum, in matutinis meditabor in te. » Et *Psal.* v, 4: « Domine, mane exaudies vocem meam; mane astabo tibi et videbo. » Et *Psal.* lviii, 17: « Exaltabo mane misericordiam tuam. » Et *Psal.* lxxxvii, 14: « Mane oratio mea preveniet te. »

Sensus horum omnium est, q. d. Moses, crebro pro commoditate tua, o Israelita, de praeceptis Dei, et maxime de illo primo et maximo, quod immediate praecessit, scilicet: « Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, » cogitabis, loqueris et meditaberis, tam domi, quam foris, tam mane, quam vespere. Hinc Hebraice *תורה* *thora*, id est lex, nonnulli, ut P. Pineda in *Job* cap. xxii, vers. 22, deducunt a *תורה* *thura*, id est explorare, aut circumquaque lustrare et obsidere, quia lex universa assidue et diligentiter exploranda, et circumquaque custodienda ac observanda, ne quis in uno offendat. Cum enim praecepta omnia legis connexa sint, et in hoc dilectionis Dei praeecepto, quasi in centro coeant, « hinc in uno offendens fit omnium reus, » *Jacobi* ii, 10. Circumstranda ergo, et quasi obsidenda est legis custodia, ejusque murus omni ex parte tuendus, ne qua hosti pateat aditus ad legis mentis expugnationem.

8. LIGABIS EA QUASI SIGNUM IN MANU TUA, ERUNTQUE ET MOVERUNTUR INTER OCULOS TUOS. — Pro *movebuntur* hebraice est *תפוחות* *taphot*, quod Pagninus et Vatablus vertunt *frontalia*; alii *specilla*, vel *conspectilia* (per praecepta enim Dei conspiciuntur quid bonum, quid velit Deus, *Psal.* cxviii, vers. 6); alii *monimenta*, vel *memorialia*. Noster, *Exodi* cap. xiii, 16, vertit, quasi *appensus quid, ob recordationem ante oculos tuos*; Septuaginta, *immobile ante oculos tuos*. Porro *totaphot* nonnulli deducunt a *תפוח* *taphaph*, id est, plodere, complodere, eo quod *totaphot* sive *frontalia* ad frontem plodendo, per singulos ictus et pulsus quasi campanulae sonantes, admoneret Hebraeos de servanda lege et praeceptis Dei. Unde vocabantur *phyglecteria*, q. d. Conservatoria legis. Judei olim hæc omnia ad litteram, uti sonant, acceperunt, ut patet *Matth.* cap. xxiii, 8; unde etiamnum sententias Hebraicas legis *שומע*, parietibus suis domi inscribunt, et cum orant, appendunt ante se chartulam continentem hæc verba: « Audi, Israel, Dominus Deus noster, Deus unus est: » usque ad vers. 10, « cum introduxerit, » etc. Verum melius ea metaphoricè, vel parabolice accipias, q. d. Ita continuum praeceptorum et dilectionis Dei habebis recordationem, ac si ipsa frontibus, dextralibus et liminaribus inscripta, tuis

oculis perpetuo obijcerentur et observarentur. Ita Abulensis; vide dicta *Exodi* cap. xiii, 9. Simili metaphora ait Deus Sioni, *Isaie* cap. xlix, 48: « In manibus meis descripsi te; » quod explicat, dum subdit: « M'vi tui coram oculis meis semper. » Pie et vere S. Augustinus in *Soliloq.* cap. xviii: « Omni, ait, momento, o Domine, me tibi obligas, dum omni momento mihi tua magna beneficia praestas. Sicut ergo nulla hora est, vel punctum in omni vita mea, quo tuo beneficio non utar: sic nullum debet esse momentum, quo te non habeam ante oculos in mea memoria, et te non diligam ex omni fortitudine mea. »

14. NON IRTIS POST DEOS ALIENOS, — non sequemini cultum deorum alienorum.

16. SICUT TENTASTI IN LOCO TENTATIONIS, — qui inde hebraice dicitur est, *massa umeriba*, *Exodi* cap. xvii, vers. 7.

17. TESTIMONIA, — id est leges, quae testantur quid velit Deus a nobis fieri.

20. GRAS, — tempore futuro.

23. ERITQUE NOSTRI MISERICORS. — Hebraice, et *justitia erit nobis*. Sed *justitia* hic et alibi capitur pro misericordia, cujus rei causas dedit II *Cor.* cap. ix, vers. 9.

CAPUT SEPTIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Judei Hebraei ut Chanaanos, eorumque idola delectant: primo, quia ipsi sunt populus a Deo electus; secundo, vers. 9, quia Deus eorum fortis est, fidelis et vindex malorum. Tertio, vers. 12, multa eis bona promittit, si legem Dei servent. Quarto, vers. 18, monet ne timeant Chanaanos, licet plures et fortiores, eo quod Deus contra eos pro Hebraeis sit pugnaturus.

1. Cum introduxerit te Dominus Deus tuus in terram, quam possessurus ingrederis, et deleverit gentes multas coram te, Hethæum, et Gergezæum, et Amorhæum, C'ananæum, et Pherezæum, et Hivæum, et Jebusæum, septem gentes multo majoris numeri quam tu es, et robustiores te; 2. tradideritque eas Dominus Deus tuus tibi, percuties eas usque ad interfectionem. Non timis eum eis fœdus, nec miseraberis earum, 3. neque socialis cum eis conjugia. Filias suas non dabis filio ejus, nec filiam illius accipies filio tuo; 4. quia seducet filium tuum, ne sequatur me, et ut magis serviat diis alienis; irasceturque furor Domini, et delebit te cito. 5. Quin potius hæc facietis eis: Aras eorum subvertite, et confringite statuas, lucosque succidite, et sculptilia comburite. 6. Quia populus sanctus es Domino Deo tuo. Te elegit Dominus Deus tuus, ut sis ei populus peculiaris de cunctis populis, qui sunt super terram. 7. Non quia cunctas gentes numero vincebatis, vobis junctus est Dominus, et elegit vos, cum omnibus sitis populis pauciores: 8. sed quia dilexit vos Dominus, et custodivit juramentum, quod juravit patribus vestris; eduxitque vos in manu forti, et edemit de domo servitutis, de manu Pharaonis regis Ægypti. 9. Et scies quia Dominus Deus tuus, ipse est Deus fortis et fidelis, custodiens pactum et misericordiam diligentibus se, et his qui custodiunt praecepta ejus, in mille generationes: 10. et reddens odientibus se statim, ita ut disperdat eos, et ultra non differat, protinus eis restituens quod merentur. 11. Custodi ergo praecepta et caeremonias atque judicia, quae ego mando tibi hodie ut facias. 12. Si postquam audieris hæc judicia, custodieris ea et feceris, custodiet et Dominus Deus tuus pactum tibi, et misericordiam quam juravit patribus tuis: 13. et diliget te ac multiplicabit, benedicetque fructui ventris tui, et fructui terrae tuae, frumento tuo, atque vindemiae, oleo, et armentis, gregibus ovium tuarum super terram, pro qua juravit patribus tuis, ut daret eam tibi. 14. Benedictus eris inter omnes populos. Non erit apud te sterilis utriusque sexus, tam in hominibus, quam in gregibus tuis. 15. Auferet Dominus a te omnem languorem, et infirmitates Ægypti pessimas: quas novisti, non inferet tibi, sed cunctis hostibus tuis. 16. Deborabis omnes populos quos Dominus Deus tuus daturus est tibi. Non pareat eis oculus tuus, nec servies diis eorum, ne sint in ruinam tui. 17. Si dixeris in

Ver. 1.
Fronta-
lia et li-
miliaria
conspecta
Indica-
vum.

corde tuo : Plures sunt gentes istae quam ego, quomodo potero delere eas? 18. noli metueri, sed recordare quae fecerit Dominus Deus tuus Pharaoni, et cunctis Aegyptiis 19. plagas maximas quas viderunt oculi tui, et signa atque portenta, manumque robustam, et extentum brachium, ut educeret te Dominus Deus tuus. Sic faciet cunctis populis quos metuis. 20. Insuper et crabrones mittet Dominus Deus tuus in eos, donec deleat omnes atque disperdat qui te fugerint, et latere poterint. 21. Non timebis eos, quia Dominus Deus tuus in medio tui est, Deus magnus et terribilis : 22. ipse consumet nationes has in conspectu tuo paulatim atque per partes. Non poteris eas delere pariter, ne forte multiplicentur contra te bestiae terrae. 23. Dabitque eos Dominus Deus tuus in conspectu tuo : et interficiet illos, donec penitus deleantur. 24. Tradetque reges eorum in manus tuas, et disperdes nomina eorum sub caelo : nullus poterit resistere tibi, donec conteras eos. 25. Sculptilia eorum igne combures : non concupisces argentum et aurum, de quibus facta sunt, neque assumes ex eis tibi quidquam, ne offendas, propterea quia abominatio est Domini Dei tui. 26. Nec inferes quippiam ex idolo in domum tuam, ne fias anathema, sicut et illud est. Quasi spurcitiā detestaberis, et velut inquinamentum ac sordes abominationi habebis, quia anathema est.

1. SEPTEM GENTES. — *Genes. xv, 19*, numerantur decem gentes Chananaeorum, quas expulerunt Hebraei : tres ergo reliquae, vel ante perierant, vel aliis septem permixtae fuerunt, uti dixi *Genes. xv*.

Tropologicae, septem gentes hostiles significant septem vitia capitalia; de qua re fuse agit Cassianus, *Collat. V*, cap. xvi, et sequentibus.

2. TRADIDERITQUE EAS TIBI, — hebraice ante te, id est, in potestate tuam.

3. NEQUE SOCIARIS CUM EIS CONUGIA. — Nota : Tantum vetatur hic ne misceant connubia cum Chananaeis, quamdiu manent idololatrae. Nam si convertantur, et ad populum Dei aggregentur, jam Iudaei sunt, non Chananaei; itaque cum iis conjugium inire fas est. Cessat enim tunc ratio legis quae datur vers. 4, « quia seducet filium tuum, ne sequatur me, et ut magis serviat diis alienis. » Sic Salmon duxit Rahab Jerichuntinam, quae receperat exploratores missos a Josue, *Math. 1, 3*; nam Rahab facta est proselyta, et sacra Judaica suscepit.

6. QUIA POPULUS SANCTUS ES DOMINO. — « Sanctus, » id est, separatus ab illis gentibus, verique Dei religioni addictus.

UT SIS ET POPULUS PECULIARIS. — Hebraice, ut sis et populus segulla, id est, instar cimelii sive rei charissimae et pretiosissimae. Vide dicta *Exodi* cap. xix, vers. 5.

10. ET REDDENS OBIENTIBUS SE STATIM. — Pro statim, hebraice est in facies suas, id est, dum adhuc vivunt, q. d. Deus poenam peccatis parentum debitam non differt in filios, sed eam ipsis parentibus, dum vivunt, irrogat. Chaldaeus haec non de poena accipit, sed de bonis, et praemiss virtutum aliarum, quas habent impii; verit enim, retribuens inimicis suis bona, quae ipsi faciunt coram eo, in vita sua, ut perdat eos (in futura vita),

et non differt facere bonum inimicis suis, pro bonis, quae faciunt coram eo, sed in vita eorum retribuit eis. Verum hunc sensum elidunt ea quae sequuntur : « Ita ut disperdat eos, et ultra non differat, profuturus resistens eis quod merentur. » Genunus ergo sensus est de poena impiorum, q. d. Cavete, o Hebraei, ne Deum offendatis, quia sicut Deus praestat bona diligentiibus se in mille, id est, plurimas generationes, ita statim punit odientes se, ut patuit in poena colentium vitulum aureum, *Exodi xxxii*, et concupiscentium carnes, *Num. xi*, et poena Core, Dathan et Abiron, *Num. xvi*, et poena murmuris Mariae, *Num. xii* (1).

13. BENEDICITEQUE FRUCTU VENTRIS TUI, — puta filii tuis; copia liberorum erat benedictio veterum illorum, uti Rebecca, *Genes. xxiv, 60*, et Abraham, *Genes. xxii, 17*, et Lia, *Genes. xxx, 13*; idque tum propter se: fecunditas enim magnam est bonum, tam parentum, quam reipublicae; tum ob spem Messiae, ex posteris ipsorum nascenturi. Hinc nota erat apud Hebraeos esse sterilem et illibeream; suspicio enim erat talem scelus aliquod admisisse, ob quod haec communi, quasi gentis suae, benedictione privaretur, ut colligitur *Osae, ix, 14*, et *Genes. xx, 18*. Ita Maldonatus in *Luca 1, 25* (2).

16. DEVORABIS OMNES POPULOS (gladio eos consumendo, et opes eorum dripiendo ita) ET NON PARCAT EIS OCLUS TUUS, — ut scilicet nemini hostium Chananaeorum in terra tibi promissa parcas, sed omnes occidas; idque primo, propterea enormia eorum scelera, maxime libidinis, ut dixi *Levit. xviii, 27*; secundo, ne sint Iudaeis scandalum.

(1) Rosenmullerus : « In faciem cuiusque eorum, ut ipsi videant et sentiant se a Deo plecti. »

(2) Pro et armentis, etc. hebraea habent, factus locum tuorum et fœmellos ovium tuarum, id est, bonum et ovium greges erunt fecundissimi.

dalo, ut hic dicitur, eosque trahant ad enormem libidinem.

20. ET CRABRONES. — De his crabronibus dixi *Exodi xxiii, 28*, et Josue ult. vers. 12.

21. DEUS TUCUS IN MEDIO TUI EST, — tecum est, te adiuvat. Similis phrasus est *Exodi xvii, 7*.

22. NON POTERIS EAS DELERE PARITER, — id est, simul, eodem tempore. Vide dicta *Exodi* cap. xxiii, vers. 29 (1).

24. DISPERDES NOMINA EORUM, — disperdes eos cum tota prosapia, ne nomina eorum maneant in filiis, sed tota eorum memoria deleatur.

25. ARGENTUM ET AURUM DE QUIBUS FACTA SUNT. — Hebraice est, quod est super ea, id est, quo tacta, vel cooperta sunt. Solebant enim idola lignea, vel aenea inaurari, et auro vel argento obduci, ad ornatum et reverentiam eis conciliandam (2).

QUIA (quod) ABOMINATIO EST DOMINI DEI TUI, — abominabile est coram Deo tuo.

26. NE FIAS ANATHEMA, SICUT ET ILLUD EST. — Hebraice, ne fias chereim, id est, res exoxidio addicta, quae succidenda, et ad nihilum redigenda est, sicut est ipsum idolum; hoc enim succidi et annihilari debet. De chereim vide dicta *Levit. ult. 28*.

(1) Vers. 23. Pro interficiet in hebr. est magno terrore eos afficiet.

(2) Pro ne offendas, hebraea habent ne illaqueris eo, id est, ne status servatas tandem incipias colere.

CAPUT OCTAVUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Pergit Moses exhortari Hebraeos ad custodiam legis Dei : primo, ob beneficia ab eo accepta, quia scilicet, Deus eos manna abuit in deserto, vestesque eorum illasas servavit. Secundo, vers. 7, ob beneficia ab eo accipienda, in libertate terra Chanaan, si Deo obediant. Tertio, vers. 19, intentando eis caecidium, si Deum deserant.

1. Omne mandatum, quod ego praecipio tibi hodie, cave diligenter ut facias : ut possitis vivere, et multiplicemini, ingressisque possideatis terram, pro qua juravit dominus patribus vestris. 2. Et recordaberis cuncti itineris, per quod adduxit te Dominus Deus tuus quadraginta annis per desertum, ut affligeret te, atque tentaret, et nota fierent quae in tuo animo versabantur, utrum custodires mandata illius, an non. 3. Afflixit te penuria, et dedit tibi cibum manna, quod ignorabas tu et patres tui : ut ostenderet tibi quod non in solo pane vivat homo, sed in omni verbo quod egreditur de ore Dei. 4. Vestimentum tuum, quo operiebaris, nequaquam vetustate defecit, et pes tuus non est subtritus, en quadragesimus annus est. 5. Ut recogites in corde tuo, quia sicut erudit filium suum homo, sic Dominus Deus tuus erudit te, 6. ut custodias mandata Domini Dei tui, et ambules in viis ejus, et timeas eum. 7. Dominus enim Deus tuus introducet te in terram bonam, terram rivorum, aquarumque et fontium; in cujus campis et montibus erumpunt fluviorum abyssi : 8. terram frumenti, hordei, ac vinearum, in qua fletus, et malognata, et oliveta nascuntur : terram olei ac mellis. 9. Ubi absque ulla penuria comedes panem tuum, et eris omnium abundantia perfrueris : ejus lapides ferrum sunt, et de montibus ejus arerit metalla fodiantur; 10. ut cum comederis, et satiatus fueris, benedicas Domino Deo tuo pro terra optima quam dedit tibi. 11. Observa, et cave nequam obliviscaris Domini Dei tui, et negligas mandata ejus atque judicia et caeremonias quas ego praecipio tibi hodie : 12. ne, postquam comederis et satiatus fueris, domos pulchras aedificaveris, et habitaveris in eis, 13. habuerisque armenta bouum, et ovium greges, argenti et auri cunctarumque rerum copiam, 14. elevetur cor tuum, et non remiseris Domini Dei tui, qui eduxit te de terra Aegypti, de domo servitutis : 15. et ductor tuus fuit in solitudine magna atque terribili, in qua erat serpens flatu adurens, et scorpio, ac dipsas, et nulla omnino aqua : qui eduxit rivos de petra durissima, 16. et cibavit te manna in solitudine, quod nescierunt patres tui. Et postquam afflixit ac probavit, ad extremum miserus est tui, 17. ne

Vers. 13.
Copia
prolium
erat
Hebraeo-
rum.

Sterili-
tas erat
nota quae
in infan-
tia.

diceret in corde tuo: Fortitudo mea, et robur manuum mearum, hæc mihi omnia præstiterunt. 18. Sed recorderis Domini Dei tui, quod ipse vires tibi præbuerit, ut impletum pactum suum, super quo juravit patribus tuis, sicut præsens indicat dies. 19. Sin autem oblitus Domini Dei tui, secutus fueris deos alienos, coluerisque illos, et adoraveris: ecce nunc prædico tibi quod omnino disperas. 20. Sicut gentes quas delevit Dominus in introitu tuo, ita et vos peribitis, si inobedientes fueritis voci Domini Dei vestri.

4. OMNE MANDATUM, QUOD EGO PRÆCIPIO TIBI HODIE, CAVE DILIGENTER UT FACIAS. — « Cave, » id est caute observa, et, ut hebraice est, *custodi*, idque quia hoc fieri debet propter Deum, et ex mandato Dei; nam, ut recte ait Abulensis: « Si homines servientes dominis terrenis, propter eorum reverentiam, attentissimi sunt ne quid in eorum ministerio deficiat; quam attenti et cauti esse debemus, cum Deo ministramus, vel aliquod ejus mandatum facimus! quia reverentia Dei, æque ac majestas, distat in infinitum a reverentia et majestate hominum. Idecirco cum magno timore facere debemus mandata Dei, caventes diligentissime ne quid illi deficiat; hinc dicitur *Psal. II*: Servite Domino in timore, et exultate ei cum tremore; et alibi: Maledictus qui facit opus Domini negligenter. Hanc ergo reverentiam et cautelam significat *cave ut facias*, id est, sis multum attentus ad hæc. » Hucusque Abulensis.

3. AFFLIXIT TE PENURIA. — Nam in deserto Hebræi non inveniant carnes, nec segetes, imo nec olera sæpe: unde murmurarunt, ideoque Deus dedit eis manna, ut patet *Exodi XVI*, 3.

Moraliter discit hic Deum eos, quos affligit penuria, pascere manna, id est, cibo spiritali, ut qui jejunant ventre, reficiantur in mente; ut qui carent consolationibus terrenis, abundant celestibus. Sicut vice versa, qui abundant consolationibus humanis, destituuntur divinis; unde et filii Israël mox ut gustarunt fruges terre Chanaan, perdidit manna de celo, *Josue V*, 12. Sic Jacob pauper et miser, fugiens Esau, vidit scalam *speculam in cælum*, Deumque illi innixum, *Gen. XXVIII*, 12. Sic S. Joannes in exilio fame et ærumnis afflictus, vidit sublimia illa mysteria Apocalypses. Sic Stephanus in lapidatione vidit Jesum stantem a dextris virtutis Dei. Hinc Christus Joannis discipulis hoc sui signum ab Isaia prædictum assignat: « Pauperes evangelizantur, » *Matth. XI*, 5. Et S. Jacobus, *epist. cap. II*, vers. 5: « Nonne, ait, Deus elegit pauperes in hoc mundo, divites in fide, et heredes regni, quod repromisit Deus diligentibus se? » Ita Religiosus est pauper in cella, dives in conscientia, » ait S. Bernardus. Et Apostolus, *II Cor. IV*, cum dixisset vers. 8: « In omnibus tribulationem patimur, sed non angustiamur; apriorum (penuria affligimur), sed non destituimur, » subdit vers. 10: « Licet is qui fortis est nostræ homo corrupturatur, tamen is qui intus est renovatur de die in diem. Id enim quod in præsentia est momentaneum et leve tribulationis nos-

træ, supra modum in sublimitate eternum gloria pondus operatur in nobis. »

UT OSTENDERET TIBI, QUOD NON IN SOLO PANE VI-VAT HOMO (vos enim sustentavit in deserto per 40 annos, sine pane, per manna), SED IN OMNI VERBO QUOD EGREDITUR DE ORE DEI. — Hebraice, *super omne quod egreditur os Domini, vivit homo*, q. d. Homo vivit re quacumque quam jussit Dominus, aut ordinari ad vite humanæ sustentationem, uti Judæi vixerunt ex manna; adeo, ait Abulensis, ut, si Deus mandaret nobis ut comederemus colubros, basiliscos, lapidos, es, etc., melius illis, quam delicatissimis cibis nutrirerur; imo si vellet, aut juberet, sine omni cibo viveremus; uti Simeon Stylites viginti octo quadragenas sine cibo et potu transiit, et Christus 40 dies vixit sine cibo in deserto, atque tentans cum diabolo ad gulam, respondi: « Ne ipsa verba: « Non in solo pane vivit homo, » etc. Sic et Elias, Moses et alii diu sine cibo vixerunt. Simile etiam nunc fit in Sanctis qui, oratione et contemplatione intenti, spiritualibus delectationibus pascuntur, quæ memoriam et appetitum cibi et rerum sensibilibus extinguunt. Ita Cassianus, *Collat. XIX*, cap. IV, refert de Joanne Abbate, quod delicis spiritualibus occupatus, non recordabatur an prædictis comedisset, necne.

Nota hebraismus: *Egressus est sermo ex aliquo*, vel ex ore alicujus, id est, placitum, libitum, vel decretum est illi. Sic dicit Laban cum suis, *Gen. XXIV*, 50: « A Domino egressus est sermo, non possumus extra placitum ejus quidquam aliud loqui tecum, » q. d. Domino placet ut Rebecca nubat Isaaco, nos Dei placito reluctari non possumus, nec debemus; et *Jerem. XLIV*, 17, dicit impij Judæi: « Faciemus omne verbum quod egredietur de ore nostro, » id est, omne quod libuerit.

Mystice, S. Ambrosius in *Luc. IV*: Vivit, ait, nomen omni verbo Dei, id est, alimento verbi celestis, quo alitur anima, præ quo fames corporis est negligenda; et tale verbum, primo, est Christus; secundo, S. Scriptura; tertio, oratio et inspiratio Dei. Hunc sensum volunt aliqui esse litteralem, sed ex dictis patet esse mysticum.

4. VESTIMENTUM TUUM QUO O. REBARIS, NEQUAM VETUSTATE DEFECIT. — Quia, inquit Abulensis, manna fuit talis temperamenti, non gigneret sudorem, quo vestes peruste inveterantur. Sed hoc non sufficiebat hic; solo enim usu teruntur vestes, præsertim si quis iter faciat. **Fili**

Vestes ergo miraculosa soliditas, per 40 annos a Deo concessa vestibus Hebræorum, ut nullatenus rumperentur, vel tererentur. Hinc rursus videntur vestes hæc cum parvulis crevisse; nam aliqui illos crescentium corporibus non quadrassent, itaque Hebræi grandiores facti, nudi incidere debuisse; unde enim singuli in tanto numero vestes alias sibi comparassent? Ita Abulensis. Ita S. Apollonii (qui fuit pater 800 monachorum, miræ sanctitatis vir) vestimenta non veterascebant, ait Palladius in *Lusitana*, cap. LII, cum tamen in deserto Thebaidis vixerit 40 annis, æque ac Hebræi.

Simile miraculum præstitit Deus S. Abrahamo Eremitæ, quod enarrat S. Ephrem, qui ei fuit familiaris, in illius Vita: « Erat, ait, aspectus ejus velut flos rose; divina enim gratia ipse sustentabatur in omnibus, et jucunditate spiritalis lætitiæ fruebatur. Quin et in hora obdormitionis sue ita specioso vultu cernabatur, quasi angelorum comitatu stipatus fuisset. Sed et alia in eo admiranda Dei gratia visa est, quod totis quinquaginta abstinente sua annis, vestem cilicicam, qua indutus fuerat, nunquam mutaverit, quæque ita perseveranter ad finem usque vite ipsi servivit, ut etiam alij participes ejusdem illius vestis postea fuerint, quæ ei prius jam inveterata usui fuerat. » Causa meritoria hujus integralis corporis et vestium vultu integralis et constantia mentis. « Per omne enim tempus conversionis suæ nunquam a regula instituti sui deflexit, neque anquam isdem temporibus dies illum aliqua sine lacrymis præterit. Non appropinquavit corpori ejus oleum, neque faciem suam, aut pedes unquam aqua abluit. Sic autem se in sui instituti certamine gerebat, quasi quotidie moriturus esset. In admiranda illi sua abstinencia, assiduisque vigiliis, ac lacrymarum fluentis, hincubationibus et corporis maceratione nunquam remissior aut imbecillior factus est, neque segnitie, vel lassitudinis aliquo fatigatus: sed velut esuriens quispiam, ut silens, sic mens ejus nunquam sui instituti dulcedine poterat satiari. »

Ita S. Marit Ægyptiaca in eremo vixit 47 annis, ac primis septemdecim duobus panibus (quos necum eo detulerat) et olebris victitans, reliquis tringinta sine cibo vitam egit, ac vestibus consumptis nuda, frigore et æstu tosta, ut videretur Ethiopissa. Hinc ipsa ad Zozimam: « Cibus, ait, potus et vestimentum mihi est verbum Dei; quia non in solo pane vivit homo, sed in omni verbo quod procedit de ore Dei. » Et *Job XXIV*, juxta Septuaginta: « Eo quod ipsi non habeant vestimentum, petram sibi circumdederunt. » Et S. Paulus primus Eremita, anno ætatis 113, moriens ad S. Antonium: « En, ait, quem tanto labore quaesivi, putridis senectute membris, operit inculca carities; en vides hominem pulverem mox futurum; sed quia jam dormitionis mee tempus instat, et, quod semper cupiebam dissolvi, et esse cum

Christo, peracto cursu superest mihi corona justitiæ: tu missus es a Domino, qui humo corpusculum meum tegas, imo terræ terram reddas. » Ita S. Hieronymus in Vita S. Pauli.

Apud Judæos traditio est ipsorum majores, in Ægypto, tria que a suis acceperant majoribus, non mutasse: scilicet *nomina, linguam et vestes*. Ita refert noster Serarius in *Josue II*, Quæst. XXV.

PES TUUS NON EST SUBTRITUS. — Hebr. *non tribu-mut, q. d.* Pes tuus neque intumuit, neque læsus, aut attritus est. Solent enim itinerantes in pedibus contrahere turgentibus vesicis, quæ prius inflantur, quam sublerantur: rursus solent diu ambulando, pellem pedum deterere.

Dices: *Nam. XI*, 1, dicitur quod populus dolēbat propter laborem itineris.

Respondet: Labor iste fuit modicus, scilicet, fatigatio aliqua, non autem pedum lesio. Adde laborem hunc non tam fuisse causam, quam preteritum murmuris, ut ibi dixi. Denique, unicus fuit isto minus illius temporis, vel die labor; ceteris enim diebus deinceps esse laborasse non legimus. Ita Abulensis; quinimo omnes valentes et vegetos fuisse ad iter ait significat *Psalmes, Psal. CIV*, 37, cum ait: « Non erit in tribubus eorum infirmus. »

Secundo: « Pes tuus non est subtritus; » pes, id est calcex, tum quia pes, id est calcex, opponitur hic vestimento, tum quia ita se explicat *Moses, Deut. XXIX*, dicens: « Non sunt vestra vestimenta vestra, nec calcementa pedum vestrorum vetustate consumpta sunt. » Sic *Ecclesi. XXI*, 3, Hebræum *q. gaph*, id est corpus, sumitur pro corporis indumento, unde Noster vertit, « cum qua veste (hebraice est *gaph*, id est, cum quo corpore) intravit, cum tali exeat. » Sic *Isaia XLI*, 3: « Sedit in pedibus ejus non apparebit: in pedibus, id est in calcex luteulentis et detritis. Sic saraballa Chaldaice significant tibias, et tibialia, teste S. Hieronymo in *Daniel. III*. Ita Sanchez, *Prolegom. in Cant.*

EN QUADRAGESIMUS ANNUS EST, — EX QUO Ægypto egressi hæc vestium et sanitatis beneficia a Deo continue perceptimus.

9. CUVIS (terre Chanaan) LAPIDES FERRUM SUNT, — q. d. In Chanaan sunt fodine ferreæ, e quibus eruntur lapides, et massæ rubricæ, ex quibus conflatur ferrum.

10. UT, CUM COMEDERIS ET SATIATUS FUERIS, BENE-DICAS DOMINO. — Judæi etiamnum in convivio utuntur longa benedictione et gratiarum actione, adeoque in festis seriosim calcem et scortis panem benedicunt; quin et in mensa quoties novi et lauti quid afferitur, iterant benedictionem, ut cum lauti sive vinum, vel aromata, vel fructus arborum, etc., afferuntur, dicunt: « Benedictus sis, Domine Deus noster creator, operis inculca carities; en vides hominem pulverem mox futurum; hæc aromata, hos fructus, » etc., ut patet ex eodem libro rituali. Hinc et Christus tum alias, tum

in ultima cena gratias egit, et benedixit tunc caecum quam panem. Et Apostolus, I *Timoth.* iv, 3, dicit cibos, quos creavit Deus, percipiendos esse cum gratiarum actione. « Quia omnis creatura Dei bona est, et nihil rejiciendum quod cum gratiarum actione percipitur. Sanctificatur enim per verbum Dei et orationem. » Vide ibi dicta.

15. IN QUAE ERAT, etc., DIPSAS. — Chaldeus vertit, locus sitis; recentiores vertunt, stercitas; sed nostro Interpreti consentiunt Septuaginta et Hebraea: ΠΙΝΔΥ *tsimnaan*, a ΠΙΝΔΥ *tsimna*, id est a siti, deducitur: unde Isidorus, *lib. XII Etymolog.* cap. IV: Dipsas, inquit, latine dicitur situla, scilicet a siti; dipsades enim vocantur serpentes nocentissimi, eo quod morsu ab eis, continuo inarescant et siti ardeant: quare potum incessanter haurientes, tandem erupant et dissiliunt. De his agit Solinus in *Polyhist.*, cap. *De Africa*. et alii historici, praesertim qui de exercitu Catonis in Libya scribunt, ubi sub arene cum multis id genus serpentis delitescit: iidem narrant militem a dipsade morsum ad mare insano impetu accurrisse, cumque magnam salसारum aquam vim ebibisset, repente exstinctum esse. Magna ergo fuit providentia et benevolentia erga Hebraeos, quod ipsi per quadraginta annos ab his serpentibus, qui in deserto abundant, non sint laesi.

16. ET POSTQUAM AFFLIXIT AC PROBAVIT. — Hebr. ut affligeret et probaret te, atque sic tandem beneficeret tibi. Sed eodem redit sensus, q. d. Prius te Deus afflixit et probavit per sitim et famem; sed mox dando aquas et manna, misertus est tui: patet ex praesenti.

17. NE DICERIS IN CORDE TUO: FORTITUDO MEA, ET ROBUR MANUS MEAE, UEC MIHI OMNIA PRESTITERUNT. — Errat ergo Seneca dicens: « Deorum immortalium munus est quod vivimus, philosophiae quod bene vivimus, » et ille qui dicebat Jovi: « Dei vires, det opes, animum aequum mihi ipse parabo. »

Nota: Permittit Deus suos in arcta redigi, ut eos doceat diffidere sibi suisque viribus, et fidere Deo: hinc orat totus Israel, imminente Holopherne, *Judith* vi: « Ostende, Domine, quoniam non delinquis praesentes de te, et de sua virtute gloriantes famulias; » nam, ut dicitur *Proverb.* xviii, 10: « Turris fortissima nomen Domini: ad ipsam currit justus, et exaltabitur; » et *Psal.* xxx, vers. 5: « Beatus vir cujus est nomen Domini spes

ejus, » ita Judas Machabeus, invocato Domino, Nicanorem aliosque hostes prostravit, II *Machab.* cap. xv.

Docet S. Basilus, *Institut. de vita perfecta*, servos Dei a demone variis tentationibus agitari, sed eos vinci qui plus aequo sibi confidunt; nam, ut ait Serapion apud Cassianum, *Collat.* V, cap. IV: « Impossibile est de qualibet passione triumphum quoniam promereri, priusquam intellexerit, industria vel labore proprio victoriam certaminis semel obtinere non posse; » et *Jerem.* cap. xvii: « Maledictus, ait, homo qui confidit in homine, et ponit carnem brachium suum. » S. Augustinus in *Soliloq.* cap. xv: « Credebam, ait, me fore aliquid cum nihil essem; cogitabam me esse prudentem, et deceptus sum; dixi quod dives essem, et nullus egerem, et nesciebam quoniam pauper eram; cecus, nudus, miserabilis. Sed nunc video quoniam, si quid boni est, parvi vel magni, donum tuum est. Credebam me sufficere per me, nec percipiebam quoniam tu regebas me, donec aliquantulum te elongasti a me; et deo id statim in me, et quod surrexi fuit ex te. »

Hinc oratio David, *Psal.* xvii, 2: « Diligam te, Domine, fortitudo mea, Dominus firmamentum meum, et refugium meum, et liberator meus. » Davidis exemplum secuti sunt sancti Patres in eremo, qui teste Cassiano, *Collat.* X, cap. x, ad quasvis vel tentationes vel actiones statim in initio orabant: « Deus, in adiutorium meum intende; Domine, ad adjuvandum me festina. » Eundem versiculum usurpat Ecclesia initio Horarum canonicarum: causam dat ibidem Cassianus. Et S. Paulus, *Philip.* ii: « Deus est qui operatur in vobis velle et perficere; » et cap. iv: « Omnia possum in eo qui me confortat; » et II *Cor.* ii: « Deo autem gratias, qui semper nos triumphat (triumphare facit) in Christo Jesu; » et S. Jacobus, cap. i: « Omne datum optimum, et omne donum perfectum desursum est, descendens a Patre luminum. » Et Poeta: « In ipso vivimus, movemur et sumus. » Neque enim, ut ait S. Augustinus, *lib. IV De Genes. ad litt.* cap. xii, mundus vel lecti oculi stare poterit, si ei Deus suum regimen subtraxerit (1).

(1) Pro ut impletur pactum suum, in hebr. est ad fecundam potentiam, id est, ad paradisa opes. ad creationis contextu: conf. vers. 17.

CAPUT NONUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Moses reficit Hebraeos eorum murmura et peccata, maxime adorationem vituli aurei, cujus penam, scilicet excidium gentis, ipse deprecatus est, idque eo fine, ut humilient se, eaque deinceps caveant.

1. Audi, Israel: Tu transgredieris hodie Jordanem, ut possideas nationes maximas et fortiores te, civitates ingentes et ad caelum usque muratas, 2. populum magnum atque subnum, filios Enacim, quos ipse vidisti et audisti, quibus nullus potest ex adverso resistere. 3. Scies ergo hodie quod Dominus Deus tuus ipse transibit ante te, ignis devorans atque consumens, qui conterat eos et deleat atque disperdat ante faciem tuam velociter, sicut locutus est tibi. 4. Ne dicas in corde tuo, cum deleverit eos Dominus Deus tuus in conspectu tuo: Propter justitiam meam introduxit me Dominus, ut terram hanc possiderem, cum propter impietates suas istae deletae sint nationes. 5. Neque enim propter justitias tuas, et aequitatem cordis tui, ingredieris ut possideas terras earum; sed quia illae egerunt impie, introeunte te, deletae sunt, et ut compleret verbum suum Dominus, quod sub juramento pollicitus est patribus tuis, Abraham, Isaac, et Jacob. 6. Scito ergo quod non propter justitias tuas Dominus Deus tuus dederit tibi terram hanc optimam in possessionem, cum durissima cervicis sis populus. 7. Memento, et ne obliviscaris quomodo ad iracundiam provocaveris Dominum Deum tuum in solitudine. Ex eo die, quo egressus es ex Aegypto usque ad loem istum, semper adversum Dominum contendisti. 8. Nam et in Horeb provocasti eum, et iratus delere te voluit, 9. quando ascendisti in montem, ut acciperes tabulas lapideas, tabulas pacti, quod pepigit vobiscum Dominus: et perseveravi in monte quadraginta diebus ac noctibus, panem non comedens, et aquam non bibens. 10. Deditque mihi Dominus duas tabulas lapideas scriptas digito Dei, et continentes omnia verba quae vobis locutus est in monte de medio ignis, quando concio populi congregata est. 11. Cumque transissent quadraginta dies et totidem noctes, dedit mihi Dominus duas tabulas lapideas, tabulas foederis, 12. dixitque mihi: Surge, et descende hinc cito; quia populus tuus, quem eduxisti de Aegypto, deseruerunt velociter viam quam demonstrasti eis, feceruntque sibi conflatile. 13. Rursumque ait Dominus ad me: Cerno quod populus iste durae cervicis sit; 14. dimitte me ut conteram eum, et deleam nomen ejus de sub caelo, et constitutionem te super gentem, quae haec major et fortior sit. 15. Cumque de monte ardente descenderem, et duas tabulas foederis utraque tenerem manum, 16. vilissemque vos peccasse Dominum Deo vestro, et fecisse vobis vitulum conflatile, ac deseruisse velociter viam ejus, quam vobis ostenderat: 17. projecit tabulas de manibus meis, confregique eas in conspectu vestro. 18. Et prociidi ante Dominum sicut prius, quadraginta diebus et noctibus panem non comedens, et aquam non bibens, propter omnia peccata vestra quae gessistis contra Dominum, et eum ad iracundiam provocastis. 19. Timui enim indignationem et iram illius, quae adversum vos concitatus, delere vos voluit. Et exaudivit me Dominus etiam haec vice. 20. Adversum Aaron quoque vehementer iratus, voluit eum conterere, et pro illo similiter deprecatus sum. 21. Peccatum autem vestrum quod feceratis, id est vitulum, arripiens, igne combussi, et in frusta comminans, omninoque in pulverem redigens, projecit in torrentem qui de monte descendit. 22. In incendio quoque et in tentatione, et in Sepulchris concupiscentiae provocastis Dominum; 23. et quando misit vos de Cadesbarne, dicens: Ascendite, et possidete terram quam dedi vobis, et contempistis imperium Domini Dei vos

tri, et non credidistis ei, neque vocem ejus audire voluistis; 24. sed semper fuistis rebelles, a die qua nosse vos cœpi. 25. Et jacui coram Domino quadraginta diebus ac noctibus, quibus eum suppliciter deprecabar, ne deleret vos ut fuerat comminatus, 26. et orans dixi: Domine Deus, ne disperdas populum tuum, et hæreditatem tuam quam redemisti in magnitudine tua, quos eduxisti de Ægypto in manu forti. 27. Recordare servorum tuorum, Abraham, Isaac, et Jacob: ne aspicias duritiam populi hujus, et impietatem atque peccatum; 28. ne forte dicant habitatores terræ de qua eduxisti nos: Non poterat Dominus introducere eos in terram quam pollicitus est eis, et oderat illos; ideo eduxit, ut interficeret eos in solitudine, 29. qui sunt populus tuus et hæreditas tua, quos eduxisti in fortitudine tua magna, et in brachio tuo extento.

4. TRANSGREDIERIS HODIE JORDANEM. — « Hodie, » d est nunc, brevi, puta intra paucas septimanas; nam eodem præcise die non transierunt Hebræi Jordanem, sed post duos menses; hæc enim dixit Moses prima die mensis undecimi, ut patet cap. i, vers. 3. Hebræi autem transierunt Jordanem decima die mensis primi, anni sequentis, ut patet Josue iv, 19.

ET AD CŒLUM USQUE MURATAS, — id est altissimis muris muratas; est hyperbole, qualis est illa Poete:

Aurea femineus perstringit sidera clamor.

Simili hyperbole ait Christus quod, in destructione Jerusalem, non manebit lapis super lapidem: ita enim vulgo loquimur, cum horrendum aliquid plenumque excidium menti subjicere volumus; S. Scriptura autem sermoni vulgari se accommodat.

3. DEUS TUUS IPSE TRANSIBIT ANTE TE, — videlicet devorans et delens, uti sequitur, hostes tuos, tam efficaciter et velociter, quam ignis ligna aut stipulam absumit.

5. ÆQUITATEM (hebræice, *rectitudinem*) CORDIS TUI, — puta mentis et voluntatis tuæ.

6. CUM DIRISSIMÆ CERVICIS SIS POPULUS, — q. d. Cum maxime cervicosus, rebellis et inobediens sis.

10. DIGITO DEI; — digito suo. Hebræi enim sæpe pronomen absolutum ponunt pro reciproco. Concio, — cæcus populi.

18. PROCIPI AMTE DOMINUM, — non statim a confectione tabularum legis; nam prius occidit Moses 23 millia adorantium vitulum, populum graviter increpuit, vitulum contrivit, etc.; quæ posterius hic narrantur, sed antea facta sunt, scilicet antequam Moses ascenderet rursus in Sina, ibique coram Domino procerederet. Hoc enim post omnia jam dicta, scilicet postridie, factum est, ut patet Exod. xxii et seqq.

Putant aliqui Mosem ternos quadraginta dies, sive tres quadragesimas in Sina coram Domino jejunasse, scilicet primam, antequam acciperet a Deo primas legis tabulas, Exod. xxiv, 18; secundam,

ante secundas, Exod. xxxiv, 28; tertiam mediam inter utramque, qua supplicavit Domino ut parceret populo qui vitulum aureum adorarat, uti hic dicitur, vers. 28. Ita censent Hebræi, Hugo Cardinalis et Cajetanus in cap. x Exod., Genebrardus, Adrichomius, Marzilia in cap. x Deuter. Idem probabile esse censent Lyranus in cap. x Deuter., Abulensis (etsi contrariam sententiam ipse amplectatur) in cap. xxxiii Exodi, Quest. III, Dionysius in cap. xxxiv Exod., Salinus anno mundi 2344. Probat id, quia Moses hoc capite ter nominat quadraginta dies sui jejunii, scilicet vers. 12, 18 et 23; sed quadraginta dies vers. 23, iidem sunt cum illis vers. 18, ut liquet intuitu. Quare communior Doctorum est sententia, Mosem duas tantum quadragesimas jejunasse, ac proinde tertiam jam nominatam eandem esse cum secunda. Nam Mos. orando veniam adorati vituli a populo simul disposuit se ad accipiendum secundas legis tabulas, eidem populo penitenti communicandas. Ratio est, quia Moses in Exodo, ubi hæc fusa narrat, tantum bis nominat quadraginta dies sui jejunii, scilicet primos ante primas legis tabulas, Exod. xxiv, 18; secundos ante secundas, Exod. xxxiv, 28. Vide Abulensem loco jam citato.

22. IN INCENDIO QUOQUE. — Loqus hic dicitur est incendium, in quo murmurabant Hebræi, ob laborem itineris, ideoque Deus in eos ignem immisit, ut dicitur Numer. xi, 1.

IN TENTATIONE. — ubi Hebræi tentantur Deum postulantes aquam, in Raphidim, ideoque locus dicitur est hebræice *Massa*, id est tentatio, Exod. xvii, 7; sicut et sequens locus dicitur est *Sepulchra* concupiscentiæ, Numer. xi, 14.

Nota: Est hic hysteron proteron, sive inversus ordo; jungit enim Moses hæc tentationes cum illa in Horeb, ut conglobando plures Hebræorum tentationes et murmura, eorum duritiam exaggeret, et postea, vers. 25, redit ad secundam mentionem quadraginta dierum in monte Horeb sive Sina, que contigit ante incendium, et ante Sepulchra concupiscentiæ, et ante missos exploratores.

Multum pulant Moyses in die jejunasse.

CAPUT DECIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Pergit Moses Hebræis inculcare Dei legem et metum: primo, ex tabulis legis, quas Deus tuis dedit; et de arca recludi, arcanique a Levitis circumgestari jussit, ut per eam Hebræi fœderis et legis Dei semper admonerentur. Secundo, quia Deus noster est Deus deorum, et Dominus dominantium, vers. 17.

1. In tempore illo dixit Dominus ad me: Dola tibi duas tabulas lapideas, sicut priores fuerunt, et ascende ad me in montem; faciesque arcam ligneam, 2. et scribam in tabulis verba quæ fuerunt in his quas ante confregisti, ponesque eas in arca. 3. Feci igitur arcam de lignis setim. Cumque dolassem duas tabulas lapideas instar priorum, ascendi in montem, habens eas in manibus. 4. Scripsitque in tabulis, juxta id quod prius scriperat, verba decem quæ locutus est Dominus ad vos in monte de medio ignis, quando populus congregatus est, et dedit eas mihi. 5. Reversusque de monte, descendi et posui tabulas in arcam quam feceram, quæ hucusque ibi sunt, sicut mihi præcepit Dominus. 6. Filii autem Israel moverunt castra ex Beroth filiorum Jacan in Mosera, ubi Aaron mortuus ac sepultus est, pro quo, sacerdotio functus est Eleazar filius ejus. 7. Inde venerunt in Gadgad: de quo loco profecti, castrametati sunt in Jethetha, in Terra aquarum atque torrentium. 8. Eo tempore separavit tribum Levi, ut portaret arcam fœderis Domini, et staret coram eo in ministerio, ac benediceret in nomine illius usque in præsentem diem. 9. Quam ob rem non habuit Levi partem, neque possessionem cum fratribus suis: quia ipse Dominus possessio ejus est, sicut promisit ei Dominus Deus tuus. 10. Ego autem steti in monte, sicut prius, quadraginta diebus ac noctibus; exaudivitque me Dominus etiam hæc verba, et te perdere noluit. 11. Dixitque mihi: Vade, et præcede populum, ut ingrediat. et possideat terram quam juravi patribus eorum ut traderem eis. 12. Et nunc, Israel, quid Dominus Deus tuus petit a te, nisi ut timeas Dominum Deum tuum, et ambules in viis ejus, et diligas eum, ac servias Domino Deo tuo in toto corde tuo, et in tota anima tua; 13. custodiasque mandata Domini, et caeremonias ejus, quas ego hodie præcipio tibi, ut bene sit tibi? 14. En Domini Dei tui cælum est, et cælum cœli, terra, et omnia quæ in ea sunt: 15. et tamen patribus tuis conglutinatus est Dominus, et amavit eos, elegitque semen eorum post eos, id est vos, de cunctis gentibus, sicut hodie comprobatur. 16. Circumcidite igitur præputium cordis vestri, et cervicem vestram ne induretis amplius: 17. quia Dominus Deus vester, ipse est Deus deorum, et Dominus dominantium, Deus magnus et potens, et terribilis, qui personam non accipit, nec munera. 18. Facit judicium pupillo et viduæ, amat peregrinum, et dat ei victum atque vestitum. 19. Et vos ergo amate peregrinos, quia et ipsi fuistis alienæ in terra Ægypti. 20. Dominum Deum tuum timebis, et ei soli servies: ipsi adhærebis, jurabisque in nomine illius. 21. Ipse est laus tua, et Deus tuus, qui fecit tibi hæc magnalia et terribilia, quæ viderunt oculi tui. 22. In septuaginta annibus descenderunt patres tui in Ægyptum: et ecce nunc multiplicavit te Dominus Deus tuus sicut astra cœli.

4. FACIESQUE ARCAM LIGNEAM, — illam scilicet arcam fabricari, Exod. xxv, 10. Fit hic mentio arcae, quia arca facta est propter tabulas legis, ut scilicet arcam esset cista et custos. Est ergo hic hysteron proteron; narratur enim arca fabricari ante dadas tabulas legis, cum post illas multum

6. FILII ACTEM ISRAEL MOVERUNT CASTRA. — Est hic rursus hysteron proteron; interruptitur enim series cepte orationis, usque ad vers. 10: talia plura sunt in hisce libris. Est ergo hic quasi parenthesis, adjecta propter tribum Leviticam; quia enim arcam, in qua erant tabule legis, precessit mentio, hinc per parenthesis subditur mors Aaronis, qui Deum offenderat, et successio filii ejus Eleazari, ad quem custodia legum a Deo daturum pertinebat; acinde institutio tribus Levi, et Levitarum consecratio, quorum erat portare arcam coram populo, ut per eam populum de fratre et lege Dei servanda perpetuo admonerent.

IN MOSERA. — Distinguitur hæc mansio a Moseroth, Numer. xxxiii, 31; nam Moseroth non est Hor, cum inter Moseroth et Hor multe interficerentur mansiones, Numer. xxxiii. Mosera autem est Hor: in Moseroth ergo fuit vigesima septima, in Mosera trigesima quarta mansio Hebræorum. Similiter a Beroth filiorum Jacan, seu, ut hebraice est, Beroth Beni Jacan, alia est mansio a Bene Jacan, de qua Numer. xxxiii, 31, ut patet legitimi. Neque novum est diversa loca habere eadem vel affinia nomina, et contra eundem locum habere plura nomina.

MOSERA ¹¹²² Numer. xxxiii, 37, vocatur Hor: ibi enim mortuus est Aaron; et conceperit Beroth filiorum Jacan est Cades, de quo Numer. xxxiii, 37. Ita Abulensis. Quæ vero mansiones, Numer. xxxiii, respondent Gadgad et Jetebatha, quæ hic sequuntur, non constat; Vatablus tamen opinatur Gadgad esse Oboth.

8. EO TEMPORE SEPARAVIT (Dominus, uti habent Hebræa) TRIBUM LEVI. — Verisimile est hæc esse secundam separationem Levitarum, et diversam ab ea que contigit in Sina, vivente Aarone, Numer. iii, 6. Hæc enim videtur contigisse post mortem Aaron, in Jetebatha, sub Eleazaro: alicui enim frustra mors Aaronis, et Eleazari successio hic insereretur vers. 7. Fuit ergo hæc quasi confirmatio, et primæ separationis que facta est, Numer. iii, repetitio, sub novo pontifice: ita Cajetanus. Alter Abulensis: ipse enim censet hæc esse eandem separationem tribus Levi cum illa Numer. iii; versus enim 6 et 7 aliter interjici, ut referent mortem Aaronis, itaque hinc vers. 8 continentem esse cum vers. 5: tunc enim omnia optime coherent; quæ sententia satis est probabilis: plura enim talia Pentateucho interjecta sunt, uti dixi in proemio Geneseos.

UT PORTARET ARCAM FOEDERIS (communium Levitarum hoc erat; sed quod sequitur, ET STARET CORAM EO IN MINISTERIO, — ad sacerdotes tantum qui ejusdem cum Levitis erant tribus, videtur referendum. Hi enim soli stabant coram Domino, ministrantes in tabernaculo et sacrificantes, et horum erat benedicere populum.

9. DOMINUS POSSESSIO EJUS. — *g. d.* Ea que Domino dantur, puta oblationes, primitiæ, etc., ce-

dunt in possessionem Levitarum; nec enim aliam habent in Israel.

10. EGO AUTEM STETI IN MONTE, SICUT PRIUS, QUADRAGINTA DIEBUS. — Nonnulli putant Moserem per quadraginta dies fuisse in monte Sina, et hæc tertiam esse vicem. Verum patet hæc non tertiam, sed secundam esse, atque eandem cum illa, de qua cap. præced., vers. 14. Quare rursus est hic hysteron proteron; hic enim versus recto ordine ponendus esset ante initium capituli.

12. ET NUNC, ISRAEL, QUID DOMINUS DEUS TUUS PETIT A TE? — *g. d.* Cum toties tibi, o Israel, Deus peccata condonarit, hoc unicum pro omni suo beneficio et clementia peti a te, ut scilicet deinceps timeas eum: æquum ergo est ut hoc facias.

Nota: Timor Dei refrenat animam a concupiscentiis, et inelat ad omne bonum. « Beatus homo qui semper est pavidus, » *Proverb. xxviii.* « Beatus vir qui timet Dominum, in mandatis ejus voluit nimis. Potens in terra erit semen ejus, generatio rectorum benedicetur. Gloria et divitie in domo ejus, et justitia ejus manet in seculum sæculi, » *Psal. cxl.* « Timor Domini sicut paradisus benedictionis, » *Ecli. xi.* « Deum time, et mandata ejus observa; hoc est enim omnis homo, » *Ecli. xii.* « Servite Domino in timore, et exultate ei cum tremore, » *Psal. ii.* « Si pater ego sum, ubi est honor meus; et si Dominus ego sum, ubi est timor meus? » *Mateh. i.* « Nolite timere eos qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere; sed potius timeate eum qui potest et corpus et animam mittere in gehennam, » *Matth. x.* « Si non in timore Domini tenueris te instanter, cito subvertetur domus tua, » *Ecli. xxvii.* Hinc ait Jonas: « Hebræus ego sum, et Deum colli timeo. »

Secundo, timor Dei est mitis sapientiæ et pietatis, imo est consummatio earundem, inquit Sapiens: quantum ergo crescit in timore Dei, tantum crescit in sapientiâ et pietate, tantumque placet Deo. « Qui timeat Dominum, inquirunt que beneplacita sunt ei, » *Ecli. ii.* « A timore tuo concepimus, et peperimus spiritum salutis, » *Isai. xxvi.* juxta Septuaginta. Hinc de S. Monica matre sua ait S. Augustinus in *Confess.*: « Erat in corde ancille tue timor castus, » etc.

Tertio, timor filialis non est aliud quam amor Dei: ex eo enim quod amamus Deum quasi patrem, timeamus eum offendere. « Ad omne opus bonum ducit amor et timor Dei: ad omne peccatum ducit amor et timor mundi, » inquit S. Augustinus in *Senten. iis.*

Quarto, timor Dei dat constantiam in tentationibus et adversis. « Qui timet Dominum nihil trepidabit, et non pavebit: quoniam ipse est spes ejus, » *Ecli. xxxiv.* Timore Dei martyres superant tormenta.

Quinto, timor Dei parit dei favorem, et bona omnia. « Misericordia ejus a progenie in progenies timentibus eum, » cant B. Virgo. « Multa bona

habebimus, si timeverimus Deum, » *Tobie iv.* « Non est inopia timentibus eum, » *Psal. xxxiii.*

Sexto, parit cordis gaudium. « Timor Domini delectabit cor, et dabit lætitiâ et gaudium, » *Ecli. i.* Denique parit fiduciam de felici ex hac vita transitu, estque custos castitatis, innocentie et virtutum omnium, inquit S. Hieronymus, *epist. 127.*

14. COELUM COELI. — Hebraice, *caeli colorum*, id est, caeli vastissimi et altissimi, qui omnes inferiores orbis ambiunt.

15. PATRIBUS TUIS CONGLUTINATUS EST DOMINUS. — Verbum *conglutinatus*, significat vehementem amoris divini, quod per eam acerrime nos sibi Deus uniat, qui summus est amoris effectus, æque ac indicium.

Sic anima Sichem dicitur conglutinata cum Bina, *Gen. xxiv, 3*, et anima Jacob dicitur dependere ex anima Benjamin, vel, ut hebraice est, illi colligata esse, *Genes. xlv, 34.*

16. CIRCUMDATE Igitur præputium cordis vestri. — Septuaginta *ἐκκαρπίζετε*, id est *duritiam*, et, ut Chaldaeus, insipientiam cordis vestri. Præputium enim metaphorice cordi tribuitur, et significat voluntatem pravitate, luxuria, vanitate et cœcitate oblectat et obduratam. Vide dicta *Levit. xvi, 41.*

S. Gregorius vero, lib. *xxviii Moral. vii*, per cor accipit intellectum, sive rationem; ait enim: « Circumcidite præputia cordis vestri, id est, postquam luxuriam a carne exstinguitis, etiam superflua cogitationum resecat. »

18 et 19. AMAT (Deus) PEREGRINUM: ET VOS ERGO AMATE PEREGRINUM. — Deus hic Hebræis commendat misericordiam, ut miseris, quales sunt peregrini, pupilli et vidue, optulerent, sicut Deus eos peculiariter amat et juvat; nam, ut ait *Psaltes*: « Tibi derelictus est pauper, orphano tu eris adjutor. »

21. IRSE (Deus) EST LAUS TUA. — Id est, ipse est objectum laudis tue, vel materiale, quem scilicet jugiter laudare debes; vel formale, propter quem laudaris, quæque te omnibus gentibus laudabilem facit. *Secundo*, Deus est « laus, » id est, fortitudo et virtus tua, qui te omnibus populis laudabilem facit. Metonymice ponitur effectus pro causa. Sic ait *Pœta*: « Sunt sua præmia laudi, » id est virtuti; et *Psal. viii*: « Ex ore infantium et lactentium perfectiis laudem: » hebraice est, fundasti fortitudinem; et *Psal. cv*: « Laudamini (id est, confirmamini, animos capite) in nomine sancto ejus. »

Nota: Deus est summa majestas, bonitas, sapientia, potentia, providentia, qua nos creat, conservat, pascit, protegit, justificat, glorificat: hinc summe a nobis est laudandus, hocque solum ei rependere possumus. « Immo Deo sacrificium laudis, » *Psal. cxlxi, 9*. « Te decet hymnus Deus in Sion, » *Psal. lxxv.* « Angelorum opus est laudare Deum, inquit S. Basilus in *Psal. xxviii*. Angeli enim assidue clamant: « Sanctus, sanctus, Dominus Deus Sabaoth, » *Isai. vi*. Beati in celo non aliud habent negotium: eorum enim vox est *Apoc. iv*: « Dignus es, Domine Deus noster, accipere gloriam, et honorem, et virtutem, et divinitatem; quia tu creasti omnia, et propter voluntatem tuam erant, et creata sunt. » Testantur magi et sagæ inter se esse ordinem quemdam hierarchicum, id est diabolicum, scilicet summus inter eos non aliud facere quam blasphemare Deum, medios intoxicare homines et animalia, infimos cooperari mediis. Ita e contrario summi in hac vita sancti sunt, qui cum B. Virgine assidue canunt: « Magnificat anima mea Dominum, et exultavit spiritus meus in Deo salutari meo; » medi, qui in vita activa proximos juvant ad salutem; infimi, qui medicis per suas opes et opera externa subserviunt.

Sol, luna, omnesque creature muta voce laudant Deum; clamant enim: « Ipse fecit nos, et non ipsi nos. Magnus Dominus et laudabilis nimis, et magnitudinis ejus non est finis. Exaltate illum quantum potestis: major est enim omni laude, » *Ecli. cap. xlii, 32*. Ita fecit David, *Psal. xxxiii*: « Benedicam Dominum in omni (tam adverso, quam prospero) tempore: semper laus ejus in ore meo. Magnificat Dominum mecum, et exaltemus nomen ejus in idipsum. Benedicat omnis caro nomen sanctum ejus. »

Hinc omnes angelos, homines et creaturas cum Davide, et tribus pueris in camino, invitare debemus ad Dei laudem, dicentes: Benedicite Dominum, omnes angeli ejus, coelum, sidera, pisces, volucres, laudate, et superexaltate eum in sæcula.

Hinc rursus non tantum ore, sed et corde toto ac opere Deum laudare debemus, ut vila nostra sit continua Dei laus; ac præsertim ut peccatores, qui suis peccatis Deum blasphemant, convertantur, ut sua penitentia, et pia vita Deum laudent. Utinam te, Domine, mille cordibus, mille linguis, imo omnium hominum et angelorum voce laudare possem!

CAPUT UNDECIMUM

SYNOPSIS CAPITIS

Pergit in sua concione Moses, primo, terrendo Hebraeos per peccata Pharaoni, et Core, Dathan ac Abiron, ob peccata inflicta; secundo, alliciendo eos promissis bonis Chanaan, quam Aegyptum praefert; tertio, vers. 26, prononcendo eis benedictionem et maledictionem.

1. Ama itaque Dominum Deum tuum, et observa praecepta ejus et caeremonias, judicia atque mandata, omni tempore. 2. Cognosce hodie quae ignorant filii vestri, qui non viderant disciplinam Domini Dei vestri, magnalia ejus et robustam manum, extentumque brachium: 3. signa et opera quae fecit in medio Aegypti Pharaoni regi, et universae terrae ejus, 4. omnique exercitui Aegyptiorum, et equis ac curribus: quo modo operuerint eam aquae maris Rubri, cum vos persequerentur, et deleverit eos Dominus usque in presentem diem; 5. vobisque quae fecerit in solitudine, donec veniretis ad hunc locum: 6. et Dathan atque Abiron filiis Eliab, qui fuit filius Ruben — quo aperto ore suo terra absorbit, cum domibus et tabernaculis, et universa substantia eorum, quam habebant in medio Israel. 7. Oculi vestri viderunt omnia opera Domini magna quae fecit, 8. ut custodiatis universa mandata illius, quae ego hodie praecipio vobis, et possitis introire, et possidere terram ad quam ingredimini, 9. multoque in ea vivatis tempore, quam sub juramento pollicitus est Dominus patribus vestris, et semini eorum, lacte et melle manantem. 10. Terra enim, ad quam ingredieris possidendam, non est sicut terra Aegypti, de qua existi, ubi jacto semine in hortorum morem aquae ducuntur irriguae; 11. sed montuosa est et campestris, de caelo expectans pluvias. 12. Quam Dominus Deus tuus semper invisit, et oculi illius in ea sunt a principio anni usque ad finem ejus. 13. Si ergo obdieritis mandatis meis, quae ego hodie praecipio vobis, ut diligatis Dominum Deum vestrum, et servatis ei in toto corde vestro, et in tota anima vestra: 14. dabit pluviam terrae vestrae temporaneam et serotinam, ut colligatis frumentum, et vinum, et oleum, 15. fenumque ex agris ad pascenda jumenta, et ut ipsi comedatis ac satremini. 16. Cavete ne forte decipiatur cor vestrum, et recedatis a Domino, servatisque diis alienis, et adoretis eos; 17. iratusque Dominus claudat caelum, et pluvia non descendat, nec terra det germen suum, peratisque velociter de terra optima quam Dominus daturus est vobis. 18. Ponite haec verba mea in cordibus et in animis vestris, et suspendite ea pro signo in manibus, et inter oculos vestros collocat. 19. Docete filios vestros ut illa meditentur, quando sederis in domo tua, et ambulaveris in via, et accubueris atque surrexeris. 20. Scribes ea super postes et januas domus tuae: 21. ut multiplicentur dies tui, et filiorum tuorum in terra quam juravit Dominus patribus tuis. — ut daret eis quamdiu colum imminet terra. 22. Si enim custodieritis mandata quae ego praecipio vobis, et feceritis ea, ut diligatis Dominum Deum vestrum, et ambuletis in omnibus viis ejus, adherentes ei, 23. disperdet Dominus omnes gentes istas ante faciem vestram, et possidebitis eas, quae majores et fortiores vobis sunt. 24. Omnis locus, quem calcaverit pes vester, vester erit. A deserto, et a Libano, a flumine magno Euphrate ad usque mare occidentale erunt termini vestri. 25. Nullus stabit contra vos: terrorem vestrum et formidinem dabit Dominus Deus vester super omnem terram quam calcaturis estis, sicut locutus est vobis. 26. En propono in conspectu vestro hodie benedictionem et maledictionem: 27. benedictionem, si obdieritis mandatis Domini Dei vestri, quae ego hodie praecipio vobis; 28. maledictionem, si non obdieritis mandatis Domini Dei vestri, sed transesseritis

de via quam ego nunc ostendo vobis, et ambulaveritis post deos alienos quos ignoratis. 29. Cum vero introdixerit te Dominus Deus tuus in terram ad quam pergis habitandam, pones benedictionem super montem Garizim, maledictionem super montem Hebal: 30. qui sunt trans Jordanem, post viam quae vergit ad solis occubitum, in terra Chanaan: qui habitat in campestribus contra Galgalam, quae est juxta vallem tendentem et intrantem procul. 31. Vos enim transibitis Jordanem, ut possideatis terram, quam Dominus Deus vester daturus est vobis, ut habeatis et possideatis illam. 32. Videte ergo ut impetatis caeremonias et quae judicia, quae ego hodie ponam in conspectu vestro.

2. COGNOSCE, — id est considerate; est metalepsis (1).

DISCIPLINAM. — Hebraice מִסִּרְתָּ *mesar*, id est castigationem, quae sollicit variis penis et modis Deus vos, quae pueros, erudit et formavit, tum in Aegypto, tum post egressum ex Aegypto. Ita Vatablus.

4. QUOMODO, etc., DELEVERIT EOS (Aegyptios) USQUE IN PRESENTEM DIEM, — id est, omnino deleverit eos, ita ut nunc nemo superstes sit, qui vobis noceat.

6. ELIAB, QUI FUIT FILIUS RUBEN, — non immediatus, sed mediatus, puta nepos, vel abnepos.

10. CUM DOMINUS, — cum filiis et familia. Vide sex domus significationes apud Abulensem hic.

TERRA AEGYPTI, etc., UBI AQVE OCCURUNT IRRIGUAE. — Hebraice est, *quam rigabas pede*, sicut *hortum*: rigare pede, est rigare labore et fossione sua, videlicet ex flumine Nilo deducendo aquas

per sulcos et fossas, q. d. Aquam in Aegypto non habebatis nisi in campis, nec nisi per laborem vestrum, deducendo scilicet sulcos ex Nilo in campos, uti in hortis fieri solet; in Aegypto enim rare, vel nulle sunt pluviae. At in Chanaan, terra, et in campis, et in montibus, sine labore ex caelo et caelesti pluvia abunde irrigatur, q. d. Ergo multo melior est terra Chanaan ad quam tenditis, Aegypto, unde existis (2).

11. DE COELO EXPECTANS PLUVIAM. — Hebr. *de pluvia caeli bibit aquam*, q. d. Terra Chanaan, non aqua Nili, sed caelesti irrigatur: unde Deus eam visitat, oculique Domini toto anno super eam sunt, quia ejus curam semper gerit Dominus, providens stato tempore pluviam, ventum, calo-

(1) Ex Hebraeo veritas, cognosce hodie neque enim cum filio vestris loquor, qui non noverunt et qui non viderunt Jova dii vestri disciplinam ejus magnitudinem, etc.

(2) Intelligendum hoc de machinis quae in gram circumaguntur pedibus, quibusque Aegypti aquam Niloticam hauriunt, atque ad loca altiora deducunt. Describit illas machinas Philo, qui in Aegypto vixit, in libro de Confusione Linguarum, tom. I edit. Mangey, pag. 410, his verbis: « Sicut se habet helix, instrumentum aquaticum. Nam ejus in medio, gradus quidam, quibus agricola, ubi terras vult irrigare, insistit: circumvolvitur autem necessario: at ne decidat, sonner firmam aliquid, quod prope est, manibus amplectitur, quo sustentetur, totum corpus habens pendulum: nam pedibus manuum vice, manibus pedum vice utitur: stat enim manibus, per quas accedi solent, agit autem pedibus, quibus non solent mare, »

rem, frigus, etc., ne quid desit ad fructus et fruges producendas et maturandas.

14. TEMPORANEAM ET SEROTINAM. — Pluvia temporanea est, quae mature et tempore mense octobri, jactis in terram seminibus, in Judea depulsi, itaque semina germinare facit. Serotina est, quae sero mense aprili ad maria, depulsi, frugesque et fructus ad maturitatem perducit. Significat ergo haec phrasim omnem pluviam tempestivam, opportunam frugibus. Hinc Propheta, ut Osae vi, 3, et Joel ii, 23, comparat Christum pluviae temperantiae et serotinae: quia Christi adventus gratissimus, et maxime opportunus fuit mundo et hominibus ad salutem. Erant enim haec pluviae et gratissima omnibus, et multum expectatae, maximeque necessariae.

Allegorice, pluvia temporanea hujus doctrinae legis data per Mosen, quia semina jacta per patres legis naturae germinant. Doctrina legis novae est pluvia serotina, quia fructus maturos: et perficiuntur. « Nihil enim ad perfectum adduxit lex, » ut ait Apostolus, quia perfectio et maturitas Evangelio servabatur. Et hoc est quod ait Zacharias cap. xi, vers. 1: « Petite a Domino pluviam in tempore serotino, » id est, petite a Deo doctrinam Evangelii, quia arida totius terrae irrigatur, uti explicat S. Hieronymus.

Hinc patet terram promissam ex se et natura sua ante ingressum Hebraeorum, cum incoleret a Chanaanais, fuisse valde fertilem. Unde vocatur terra lacte et melle manans, et talis ab exploratoribus inventa est, Numer. xiii, 28. Praecipuum tamen suam uberitatem habuit ex influenza Dei, et populi religione, ut patet hinc, vers. 13, et Isaia i, 19. Unde peccante populo, eam subtraheret Deus, ut minatur hic vers. 17, et ita evenisse patet Aggaei i, 19 et Amos iv, 7 et sequent., Jerem. xii, 13, et passim in Prophetis. Sic Pentapolis, quae olim fuit fertilissima, ut patet Genes. xiii, 10, ob peccata Sodomitarum, conversa fuit in mare salissimum. Hinc illud Psalm. cvi, 34: « Converterit terram fructiferam in salustinem, a malitia inhabitantium in ea. »

Anguicose, fecunditas terrae promissae significat abundantiam honorum spiritualium, in terra viventium, et ceteris promissis in caelis: quae de re vide Procopium hic.

18. SUSPENDITE HAEC PRO SIGNO, — assidue ea vestris propendite est catechesis. Vide dicta cap. vi.

Vers. 14. Pluvia temporanea est, quae pluit tempore serenitatis: serotina, quae sed menses pluit.

Judea erat fertilis, tunc se se, tunc speciali concursu Dei.

vers. 8. Aliter Abulensis: Per manum, inquit, significatur operatio, per oculum intellectus consideratio, q. d. Præcepta ista sint colligata in manibus, id est in operatione vestra, quæ signatur per manum; sicutque inter oculos vestros, id est in consideratione mentis vestre, ut assidue consideretis num in aliquo deficiatis.

Vers. 21. QUAMDIU CÆLUM IMINET TERRÆ. — Hebraice, *juxta dies cæli super terram*, id est, quamdiu cælum terræ imminet, puta in æternum; est hyperbole signifi-ans in finem usque mundi, sive usque ad diem judicii. Itaque nisi peccasset Judæi, derelinquendo Deum, et Messiam respuendo, possidissent terram promissam, usque ad finem mundi. Hoc enim eis hic promittit Deus.

Vers. 22. VIS CÆCIS. — mandatis ejus, quæ sunt quædam viæ directivæ actuum nostrorum ad finem ultimum, scilicet ad Deum et ad beatitudinem (1).

Vers. 23. EN PROPONO IN CONSPPECTU VESTRO HODIE BENEDICTIONEM ET MALEDICTIONEM. — Acer hic est stimulus ad Dei legem et metum. Vis benedicti a Deo, Deum time, Deo obed: si enim ei sis inobediens, maledicet, id est malefaciet, tibi, leque acerrime et in hac vita et in futura puniet. Eodem stimulo urget Hebræos Moses, cap. xxx, 19, cum ait: « Testes invoco hodie cælum et terram, quod proproserim vobis vitam et mortem, benedictionem et maledictionem. Elige ergo vitam, ut et in vivas, et semen tuum. »

(1) Vers. 24. A deserto, scilicet Sin, sive Pharan, a parte australi. Mare occidentale, Mediterraneum scilicet. In hebr. est *mare posticum*, quia Hebræis pars antica mundi oriens erat.

29. PONES BENEDICTIONEM SUPER MONTEM GARIZIM, MALEDICTIONEM SUPER MONTEM HEBAL. — q. d. Curabis a Levitis proclamari benedictionem ex monte, vel potius versus montem Garizim super observantes legem Dei, et maledictionem ex monte, vel potius versus montem Hebal, super prævaricatores legis, populo respondente Amen. Vides hæc fasces explicata capite xxviii, in fine, Josue viii, sub finem.

30. QUÆ EST JUXTA VALLEM TENDENTEM ET INTRANTEM PROCU. — Pro vallem hebraice est *elon*, quæ vox ilicem, vel arborem e quercuum genere significat, uti Septuaginta et Noster passim vertunt: sed Noster hic quercetum, per quercus synecdochie significari intellexit, vallem scilicet quercubus refertam: vallem enim fuisse optime norat S. Hieronymus, qui loca sancta accurate lustravit.

Rursum, pro *vallem tendentem*, hebraice est *elon more*, id est quercetum, vel vallis monstratoris, uti docet Masius in Josue xxiv. Jam vallis monstratoris est vallis protensa, monstrabilis, magna, pulchra, et, ut Noster vertit, Gen. xii, 6, illustris (2). Est hæc vallis juxta Sichem, ad quam primo venit Abraham, veniens ex Chaldaea in Chanaan. Nam juxta Sichem esse montes hos Garizim et Hebal docet Josephus oculatus testis, cui potius credendum est quam Eusebio: is enim auctor est lib. *De Locis Hebræicis*, qui falso S. Hieronymo tribuitur, uti *1810* probat Masius in Josue viii, 30.

(2) Rosenmüllerus vertit, contra *Gulgulam prope Bethum II.rah*. Moch nomen viri est, a quo arbor illa aut tractus nomen habuit.

CAPUT DECIMUM SECUNDUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Hucusque Moses Hebræos ad legem Dei in genere exhortatus est, nunc ad particularia descendit (hoc enim boni conacionalis est munus), atque hoc capite jubet, non in montibus et lucis, sed uno in loco, quem Deus elegerit, offerri victimas, decimas, primitias, et vota, ubique epulari coram Domino; carnes autem non immolatas Deo, permittit, vers. 20. comedi qualibet loco, si is a templo sit dissitus, dummodo sanguine abstinent.

1. Hæc sunt præcepta atque judicia quæ facere debetis in terra, quam Dominus Deus patrum tuorum daturus est tibi, ut possideas eam cunctis diebus quibus super humum gradieris. 2. Subvertite omnia loca, in quibus coluerunt gentes, quas possessuri estis, deos suos super montes excelsos, et colles, et subter omne lignum frondosum. 3. Dissipate aras eorum, et confringite statuas, lucos igne comburite, et idola comminuite: disperdite nomina eorum de locis illis. 4. Non facietis ita Domino Deo vestro: 5. sed ad locum, quem elegerit Dominus Deus vester de cunctis tribubus vestris, ut ponat nomen suum ibi, et habitet in eo, venietis; 6. et offeretis in loco illo holocausta et victimas vestras, decimas et primitias manuum vestrarum, et vota atque donaria, primogenita boum et ovium. 7. Et

comedetis in conspectu Domini Dei vestri: ac letabimini in cunctis, ad quæ miseritis manum vos et domus vestra, in quibus benedixerit vobis Dominus Deus vester. 8. Non facietis ibi quæ nos hic facimus hodie, singuli quod sibi rectum videtur. 9. Neque enim usque in præsens tempus venistis ad requiem, et possessionem quam Dominus Deus vester daturus est vobis. 10. Transibitis Jordanem, et habitabitis in terra quam Dominus Deus vester daturus est vobis, ut requiescatis a cunctis hostibus per circuitum, et absque ullo timore habitetis, 11. in loco quem elegerit Dominus Deus vester, ut sit nomen ejus in eo: illuc omnia, quæ præcipio, conferetis, holocausta, et hostias, ac decimas, et primitias manuum vestrarum, et quicquid præcipuum est in muneribus, quæ vovebitis Domino. 12. Ibi epularimini coram Domino Deo vestro, vos et filii ac filiae vestrae, famuli et famulae, atque Levites qui in urbibus vestris commoratur; neque enim habet aliam partem et possessionem inter vos. 13. Cave ne offeras holocausta tua in omni loco quem videris, 14. sed in eo quem elegerit Dominus; in una tribuum tuarum offeres hostias, et facies quæcumque præcipio tibi. 15. Sin autem comedere volueris, et te esu carum delectaverit, occide, et comede juxta benedictionem Domini Dei tui, quam edisti tibi in urbibus tuis: sive immundum fuerit, hoc est, maculatum et debile; sive mundum, hoc est, integrum et sine macula, quod offerri licet, sicut capream et cervum, comedes, 16. absque esu duntaxat sanguinis, quem super terram quasi aquam effundes. 17. Non poteris comedere in oppidis tuis decimam frumenti, et vini, et olei tui, primogenita armentorum et pecorum, et omnia quæ voveris, et sponte offerre volueris, et primitias manuum tuarum; 18. sed coram Domino Deo tuo comedes ea, in loco quem elegerit Dominus Deus tuus, tu et filius tuus, et filia tua, et servus et familia, atque Levites qui manet in urbibus tuis, et letaberis et reficieris coram Domino Deo tuo, in cunctis ad quæ extenderit manum tuam. 19. Cave ne derelinquas Levitem in omni tempore quo versaris in terra. 20. Quando dialaveris Dominus Deus tuus terminos tuos, sicut locutus est tibi, et volueris vesci carnibus, quas desiderat anima tua: 21. locus autem, quem elegerit Dominus Deus tuus ut sit nomen ejus ibi, si procul fuerit, occides de armentis et pecoribus, quæ habueris, sicut præcepi tibi, et comedas in oppidis tuis, ut tibi placet. 22. Sicut comeditur caprea et cervus, ita vesceris eis: et mundus et immundus in commune vescuntur. 23. Hæc solum cave ne sanguinem comedas; sanguis enim eorum pro anima est: et ideo non debes animam comedere cum carnibus; 24. sed super terram fundes quasi aquam, 25. ut bene sit tibi et filiis tuis post te, cum feceris quod placet in conspectu Domini. 26. Quæ autem sanctificaveris, et voveris Domino, tolles, et venies ad locum quem elegerit Dominus; 27. et offeres oblationes tuas carnem et sanguinem super altare Domini Dei tui: sanguinem hostiarum fundes in altari; carnibus autem ipse vesceris. 28. Observa et audi omnia quæ ego præcipio tibi, ut bene sit tibi et filiis tuis post te in sempiternum, cum feceris quod bonum est et placitum in conspectu Domini Dei tui. 29. Quando disperdiderit Dominus Deus tuus ante faciem tuam gentes, ad quas ingredieris possidendas, et possederis eas, atque habitaveris in terra earum: 30. Cave ne imiteris eas, postquam te fuerint introeunte subversa, et requiras caeremonias earum, dicens: Sicut coluerunt gentes istæ deos suos, ita et ego colam. 31. Non facies similiter Domino Deo tuo. Omnes enim abominationes, quas aversatur Dominus, fecerunt diis suis offerentes filios, et filias, et comburentes igni. 32. Quod præcipio tibi, hoc tantum facito Domino: nec addas quidquam, nec minuas.

2. GENTES QUAS (id est quarum terram et opes) POSSESSURI ESTIS.

SUBTER OMNE LIGNUM FRONDOSUM. — Gentiles enim arboribus consecrabant diis, præsertim Dianæ, quam

nemoribus delectari putabant. Hinc in historiis Martyrum sæpe legimus eos fuisse ad aliquam arborem ductos, ut ibi deos adorarent; nec raro arborescetas ad preces Martyrum radicitus fuisse evulsas.

3. DISPERDITE NOMINA EORUM. — Ita legendum cum Romanis et Hebraeis, non eorum, ut legunt Plantiniana, q. d. Ita disperdit idola, eorumque templa, aras et lucos, ut in memoria quidem idolorum relinquatur in eis, imo ut nomina eorum prorsus aboleantur, et aeterna oblivione sepeliuntur.

4. NON FACIETIS ITA DOMINO DEO VESTRO. — q. d. Non ubiliet in montibus, collibus, lucis, ut faciunt idololatrae, sed in uno tantum loco quem elegerit Dominus, sacrificabit. Ubi nota : Deus ad hoc primo elegit locum Silo; ibi enim positum fuit tabernaculum et altare, Josue xviii, 8, ibique mansit toto tempore Judaeum, usque ad Heli, ut patet Judic. cap. ult. vers. 9. Inde voluit illud Deus transferri in Nobe, I Reg. xxi, 1; inde in Gabaon: inde denum transtulit illud Salomon in Jerusalem, ad templum a se exstructum, II Paral. cap. i, vers. 3 et 13.

5. UT PONAT NOMEN SUUM IBI, — ut memoria nominis ejus specialiter eo loco sit, ibique colatur, ipsaque habitet ibi, tanquam in templo suo (1).

6. PRIMITIIS MANUM VESTRARUM, — primitias frugum, quas manibus et labore vestro messuistis. VOTA, — oblationes ex voto.

7. COMEDETIS IN CONPECTU DEI VESTRI, — de hostiis pacificis, sive de oblationibus quibus vesci licitum est laicis. Nam hostiis pro peccato, votivis, et holocaustis vesci non poterant laici, ut patet Num. xiii, 9 et 13.

IN CONPECTU DEI, — id est atrio, coram tabernaculo, quo l est sedes et locus Dei.

IN CUNCTIS AD QUE MISERITIS MANUM (que scilicet labore vestro pepereritis volas, in his) LETABIMINI, — epulando eis coram domino.

Nota : Voluit Deus Judaeos celebrare sua festa et victimas cum gaudio, ut ad illa libentius et crebrius redirent, utque eos, et magis Christianos, incitaret ad gaudium spirituale, quo colit vult Deus, ut sic in letitia, quae perenne cum eo festum ineamus, quod in celo consummabimus. Ita Da-

vid Psal. lxxvii, 4 : « Renuit, inquit, consolari anima mea : memor fui Dei, et delectatus sum. » Et Psal. lxxxiii, 3 : « Concupiscit, et deficit anima mea in atria Domini. Cor meum et caro mea exultaverunt in Deum vivum. » Et S. Paulus, I Thesal. v, 16 : « Semper gaudete. » Et 2 Tim. iv, 4 : « Gaudete in Domino semper, iterum dico, gaudete. » Rursus Psal. lxxvii, 4 : « Justi exultent, et exultent in conspectu Dei, et delectentur in iustitia. » Gaudete, non in saeculo, sed in Domino. « Illud verum et solum est gaudium, quod non de creatura, sed de Creatore concipitur, et quod cum possederis, nemo tollet a te; cui comparata omnis aliunde juvenitudo, meror est, omnis suavitas dolor est, omne dulce amarum, omne decorum fadum, omne postremo quodcumque aliud delectare possit, molestum, » inquit S. Bernardus, epist. 114. Ita Esther regina cap. xiv, 16 : « Tu seis (Domine) quo libominer signum superbiae et glorie meae, quod est super caput meum; et nunquam letata sit ancilla tua (o purum cor!) ex quo huc translata sum, usque in presentem diem, nisi in te, Domine Deus. »

Hae letitia dilatat cor et spiritus, animamque et corpus vegetat, ac omnia a Deo impetrat. « Delectare in Domino, et dabit tibi petitiones cordis tui, » Psal. xxxvii, 4. « Animus gaudens aetatem floridam facit: spiritus tristis exsiccata ossa, » Prov. xviii, 22. Rursus omnia dura evincit : « Ibant » Apostoli « a conspectu concilii gaudentes, quoniam digni habitus sunt pro nomine Jesu contumeliam pati. » Et Paulus : « Libenter gloriabor in infirmitatibus meis. » Et Jacobus : « Omne gaudium existimale, fratres mei, cum in varias tentationes incidieris. »

Medium ad hoc gaudium suggerit Eccle. cap. iii, vers. 12 : « Cognovi, inquit, quod non esset melius nisi letari, et facere bene in vita sua. » Vis semper esse letus, bene facio : bona conscientia semper gaudet. « Timor Domini delectabit cor, et dabit letitiam et gaudium, et longitudinem dierum, » Eccle. i, 11. Quis non gaudet semper in tribulationibus, cogitans illud S. Pauli? « Momentaneum et leve tribulationis nostrae, aeternum gloriae pondus operatur in nobis. »

8. SINGULI QUOD SIBI RECTUM VIDERENT. — Non enim servabant Hebraei caeremonialia haec praeccepta in deserto, uti et superiores dixi.

10 et 11. HABITETIS IN LOCO QUEM ELEGERIT DOMINUS. — q. d. Commoremini secure in loco ubi est tabernaculum, quando ter in anno ad illud omnis Israel, juxta praecceptum meum, confluet, non metuentes, ne hostes fines vestros invadant (2).

12. LEVITIS QUI IN CIRIBUS TUIS COMMORANTUR. — Vers. 13. « Tuis, » quas scilicet tu, o Israel, Levitis dedisti :

(1) Versiculus 10 est prothesis, vers. 11 vero apodosis, ut nescitis si, quem tracto Jordanis habuisti in vers. 11, 12, 13, 14, 15, 16.

Mediam ad eam.

in illis enim 48 sibi datis a populo, seorsum habitabant Levitae.

15. SI AUTEM COMEDERE VULERIS (videlicet carnes, extra tabernaculum, in urbe tua) COMEDE JUXTA BENEDICTIONEM DEI TUI, — id est comedet de illis, quae benefice et largiter dederit tibi Deus (1).

SIVE IMMUNDUM FUERIT, HOC EST MACULATUM. — « Maculatum, » id est mancum (opponitur enim integro), puta si sit caecum, claudum, mutilum : haec enim sunt maculae victimarum, ut patet Lev. xii, 22.

SICUT CAPRAM ET CERVUM COMEDES. — Vox sicut, non ad praecedens offerri, sed ad sequens comedes, referenda est; sensus enim est : Comedes quae Domino immolari possunt, puta oves et boves, esto sint mancae, quas immolare non licet, sicut capream et cervum, quae pari modo immolare non licet : patet ex Hebraeo.

18. IN CUNCTIS AD QUE EXTENDERIS MANUM, — id est in omnibus bonis et facultatibus tuis (2).

20 et 21. QUANDO, etc., VULERIS VESCI CARNIBUS, etc., LOCUS AUTEM QUE ELEGERIT DOMINUS DEUS TUUS, UT SIT NOMEN EJUS IBI, SI PROCUU FUERIT, OCCIDES DE ARMENTIS ET PECORIBUS, etc., ET COMEDES. — Nota : Jussit Deus Levit. iii, vers. ult. et cap. xvii, vers. 14, omnem sanguinem animalium mactatorum sibi effundi et offerri; adipem vero animalium eorum, quae immolari poterant, puta ovis, bovis et caprae, esto actu non immolarentur, sed tantum mactarentur ad esum, sibi jussit incendi et adoleri, Levitici vii, 25, si nimirum animal hoc Hierosolymae, vel non procul a templo mactaretur. Unde hic, non quidem expressa lege sancit, sed tamen tacite innuit congruum esse, ut qui non procul a templo habitant, cum animal ali-

Quod animal immolabile mactabat ad esum, id facere debebat apud templum, si habitabat Hierosolymae, etc.

jure absolute possent domi mactare ovem et bovem, dummodo sanguinem Deo effunderent, et adipem mitterent ad templum, adolendum Deo; tamen magis decens erat dignumque Deo, ut ea mactarentur juxta templum, ut ita ipsa quasi censerentur Deo mactari, et offerri per suas primitias, partesque nobilissimas, puta per sanguinem, qui Deo effundebatur coram tabernaculo, et per adipem, qui Deo adolebatur cum aliis victimis, in altari holocaustorum : hinc consequenter videtur quod haec animalia fere mactata fuerint a sacerdotibus, quorum proinde ingens erat turba, quibus pro honorario pars aliqua animalium mactati dabatur.

Quia vero nimis molestus fuisset, qui in aliis, praesertim motus a templo, urbibus habitant, singulos boves suos et oves mactatos adduceret Hierosolyman ad templum, indeque mactatos domum reducere : hinc Deus hic cum iis dispensat, permittitque ut domi suae eosdem mactent, dummodo ibidem sanguinem Domino effundant, et adipis esu ob Domini honorem abstineant; ita Abulensis, Oleaster et alii.

Disce hic, Christiane, quam epulas tuas cibumque omnem Deo offerre, quamque tam ante, quam post mensam, Deo benedicere debeas.

Lyranus tamen putat hanc legem loqui tantum de primogenitis ovium et bovm, quae Deo offerri et immolari debebant in tabernaculo, vel templo : sed si longe ab eo absessent, praesertim si possessores ea vendere, vel comedere, quammodo restitum eorum afferret ad templum, ut dicitur cap. xiv, vers. 24. Verum hic primogenitorum nulla fit mentio, sed tantum carnum. Rursus, primo-genita illa cap. xiv, vendi jubentur, et pretium afferri ad templum, ut ibi ex eo aliud animal ematur, quod Deo immoletur, ut deinde ex eo epulentur coram Domino : quae omnia plane diversa sunt ab hoc casu. Denique, ex primogenitis, utpote Deo immolatis, vesci non poterant immundi, qui tamen vesci poterant hisce carnibus, ut patet vers. seq.

22. MUNDUS ET IMMUNDUS IN COMMUNE VESCENTUR. — Hebraice simul, vel pariter, id est sine discrimine, vescuntur : quia videlicet haec carnes non sunt Deo oblate.

23. SANGUIS ENIM FORUM PRO ANIMA EST. — Hebraea, Chaldaea et Septuaginta, sanguis enim eorum est anima, id est sanguis eorum est vehiculum animae, id est vitae : quia sanguinem alitur et conservatur vita, ideoque pro animali, et vita animalis, sanguinem mihi dari et libari volo : ne ergo comedas vitam ejus, comedendo sanguinem; vita enim mihi debetur. Vide dicta Lev. cap. v, vers. ult. et cap. xvii, 11.

27. IN ALTARI, — juxta altare, ad basin altaris. CARNIBUS VESCES, — si videlicet obtuleris eas in hostiam pacificam.

32. QUOD PRAECIPIO TIBI, HOC TANTUM FACITO, — q. d. Ne facias, aut fingas tibi in cerebro tuo id-

Si alibi habitant, id ovem vel bovem mactare poterant, sed sanguinem Deo effundere debebat.

Lyrani opinatio rejicitur.

(1) Abrogator hoc loco lex de carne non comedenda nisi in epulis sacrificabilibus. Cf. Lev. xvi, 3.

(2) Occurrunt interpretes quoniam sicut primogenita de quibus vers. 17 : « Videtur, ait Rosenmuller, sicut decimarum, ita quoque primogenitorum duplex fuisse genus... In animalibus id, quod post primogenitum Deo sacrum primo tantum esset, ad epulas sacras adhiberi debebat. Hoc proprie quidem fuit secundo genitum, sed potuit tamen primogenitum vocari respectu domini animal possidentis, cui primum illud partu obvenerat. » Sed melius placet sententia Bonifertii, putantis, primogenita generis masculini offerenda fuisse Deo, sexus vero feminei in loco tabernaculi sacri comedenda. De his igitur hic esset sermo.

lum, uti præcessit; sed in rebus et ceremoniis per vicarios suos, puta sacerdotes, præcepit. Deī, fac tantum illud, quod Deus vel per se, vel Vide dicta cap. iv, vers. 2.

CAPUT DECIMUM TERTIUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Subet Deus pseudopropheta, et amicum qui simulat cultum Dei alieni, cæcili et lapidari urbem vero, qua Deum alienum coluit, jubet, vers. 13, fraudis dolere usque ad peccata, omnemque ejus suppellectilem cum urbe comburi.

4. Si surrexit in medio tui propheta, aut qui somnium vidisse se dicat, et prædixerit signum atque portentum, et evenit quod locutus est, et dixerit tibi: Eamus, et sequamur deos alienis quos ignoras, et serviamus eis; 3. non audies verba prophetae illius aut somniatoris, quia tentat vos Dominus Deus vester, ut palam fiat utrum diligatis eum an non, in toto corde, et in tota anima vestra. 4. Dominum Deum vestrum sequimini, et ipsum time, et mandata illius custodite, et audite vocem ejus: ipsi servietis, et ipsi adhaerebitis. 5. Propheta autem ille aut fictor somniorum interficietur; quia locutus est ut vos averteret a Domino Deo vestro, qui eduxit vos de terra Ægypti, et redemit vos de domo servitutis: ut errare te faceret de via, quam tibi præcepit Dominus Deus tuus; et auferes malum de medio tui. 6. Si tibi voluerit persuadere frater tuus filius matris tuæ, aut filius tuus vel filia, sive uxor quæ est in sinu tuo, aut amicus, quem diligis ut animam tuam, Jam dicens: Eamus, et serviamus diis alienis quos ignoras tu, et patres tui, 7. cimetarium in circuitu gentium, quæ juxta vel procul sunt, ab initio usque ad finem terræ, 8. non acquiescas ei, nec audias, neque parcat ei oculus tuus ut miserearis et occultes eum, 9. sed statim interficies; sit primum manus tua super eum, et postea omnis populus mittat manum. 10. Lapidibus obrutus necabitur: quia voluit te abstrahere a Domino Deo tuo, qui eduxit te de terra Ægypti, de domo servitutis; 11. ut omnis Israel audiens timeat, et nequaquam ultra faciat quippiam hujus rei simile. 12. Si audieris in una urbiem tuarum, quas Dominus Deus tuus dabit tibi ad habitandum, dicentes aliquos: 13. Egressi sunt filii Belial de medio tui, et averterunt habitatores urbis suæ, atque dixerunt: Eamus, et serviamus diis alienis, quos ignoratis: 14. quare sollicite et diligenter; rei veritate perspecte, si inveneris certum esse quod dicitur, et abominationem hanc opere perpetratam, 15. statim percuties habitatores urbis illius in ore gladii, et delebis eam, ac omnia quæ in illa sunt, usque ad peccata; 16. quidquid etiam suppellectilis fuerit, congregabis in medio platearum ejus, et cum ipsa civitate succendes, ita ut universa consumas Domino Deo tuo, et sit fumulus sempiternus: non edificabitur amplius, 17. et non adhaerebit de illo anathemate quidquam in manu tua: ut avertatur Dominus ab ira furoris sui, et misereatur tui, multæque te sicut paravit patribus tuis, 18. quando audieris vocem Domini Dei tui, custodies omnia præcepta ejus, quæ ego præcipio tibi hodie, ut facias quod placitum est in conspectu Domini Dei tui.

2. SEQUANTUR DEOS ALIENOS QUOS IGNORAS, — scilicet esse deos, quia nimirum ipsi ea signa divinitatis et providentiæ tibi non ostenderunt, quæ ego in Ægypto et in deserto ostendi.

3. TENTAT (id est tentari permittit) vos DOMINUS. — Num, ut ait S. Jacobus, cap. 1, 43, Deus

proprie neminem tentat; permittit autem Deus te tentari, ut per hoc elucescat et pateat omnibus, an diligas Deum, nec ne.

Moraliter S. Gregorius, XXVIII Moral. cap. vi: « Tribus, ait, modis nos conditor noster interrogare consuevit: Primo, cum flagitii districtio-

ne percutit, et quanta nobis insit vel desit patientia, ostendit. » Sic interrogavit S. Job. Secundo, cum quædam quæ notimus præcipit, et nostram nobis obedientiam vel inobedientiam patefacit. Sic interrogavit Abraham, jubens ei immolare filium, Genes. xxi. Sic et hic dicitur: « Tentat vos Dominus Deus vester, ut sciat si diligitis eum. Tentare quippe Dei est magnis nos jussionibus interrogare. Scire quoque ejus, est nostram obedientiam nosse nos facere. Tertio, cum aliqua nobis occulta aperit, et aliqua abscondit, et nobis mensuram laxitatis nostræ innotescit. » Ita fecit S. Paulo, cum exclamavit: « O altitudo divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei! »

UT PALAM FIAT. — Hebræice et Græce est, ut sciat, scilicet Deus per experientiam, et per eventum, quod per præscientiam præcivit ab æterno. Alter S. Augustinus, lib. 1 de Genesi contra Manichæos, cap. xxii: Ut sciat, inquit, id est ut scire nos faciat quantum in ejus solida dilectione profecerimus. Idem cogitent fideles, hæcque cogitatione se obrant, cum oriuntur hæreses, uti pulchre docet Vincentius Lirinensis, in lib. Contra hæreses, ubi hunc Deuteron. locum perarget.

5. UT ERRARE TE FACERET DE VIA, QUAM TIBI PRÆCEPIT DOMINUS. — « De via, » id est de ritu vivendi, et serviendi Deo. Hebræum enim דרך dærech, id est via, significat modum vivendi, conversationem, institutum, tenorem vite.

9. SED STATIM INTERFICES (abscisabis eum, ut

statim interficietur; nam sequitur) SIT PRIMUM MANUS TUA SUPER EUM, — g. d. Tu primus in eum lapidem mitte, deinde totus populus; quod non potest intelligi, nisi de eo qui publice per accusatores et judices condemnatus est.

13. EGRESSI SUNT FILII BELIAL, ET AVERTERUNT, — id est experunt apostate avertere. Surgere enim et egredi sepe in Scriptura significat incipere, et rem aliquam aggredi, uti superior dixi.

Filii Belial sunt homines rebelles et pessimi, qui jugum legis et Dei excutunt, puta filii diaboli: hic enim primus fuit Belial, id est apostata. Septuaginta vertunt, ἀπειθεῖς, id est cælestes. Vide dicta II Corinth. vi.

SERVIAMUS DIIS ALIENIS, QUOS IGNORATIS. — Est enallage personæ; et enim serviamus est vox apostalarum, et vero quos ignoratis est vox Dei; apostate enim dicerent: Quos scitis esse famosos et celebres apud Gentes.

15. STATIM PERCUTIES. — Ad stragem hanc congregabatur universus Israel, uti factum est contra Rubentias, Josue xii, 12.

16. CONSUMAS DOMINO DEO TEO, — scilicet in honorem Dei tui; erat enim magnus Dei cultus, et quasi quoddam sacrificium, perdere et punire homines illos, ita Deo injurios, blasphemos et sacrilegos cum omnibus suis, et statuere anathema, in exemplum cæterorum: unde Tertullianus in Scorpiaco, cap. ii, anathemata hæc vocat decora menta.

CAPUT DECIMUM QUARTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Refricat Moses legem de animalibus mundis et immundis, de qua Lev. xi. Secundo, vers. 22, præter decimas primas, præceptas Num. xviii, jubet secundas dari, et tertias, vers. 28.

1. Filii estote Domini Dei vestri: non vos incidetis, nec facietis calvitium super mortuo. 2. Quoniam populus sanctus es Domino Deo tuo: et te elegit ut sis et in populum peculiarem, de cunctis gentibus quæ sunt super terram. 3. Ne comedatis quæ immunda sunt. 4. Hoc est animal quod comedere debetis, bovem, et ovem, et capram, 5. cervum et capream, bubalum, tragelaphum, pygargum, orygem, camelopardalum. 6. Omne animal quod in duas partes findit unguam, et ruminat, comedetis. 7. De his autem quæ ruminant, et unguam non findunt, comedere non debetis, ut camelum, leporem, chærogyllum: hæc quis ruminant, et non dividunt unguam, immunda erunt vobis. 8. Sus quoque quoniam dividit unguam, et non ruminat, immunda erit. Carnibus eorum non vescemini, et cadavera non tangetis. 9. Hæc comedetis ex omnibus quæ morantur in aquis: quæ habent pinnulas et squamas, comedite; 10. quæ absque pinnulis et squamis sunt, ne comedatis, quia immunda sunt. 11. Omnes aves mundas comedite. 12. Immundas ne comedatis, aquilam scilicet, et gryphem, et haliaetum. 13. Ixion, et vulturem ac milvum juxta genus suum; 14. et omne corvini generis, 15. et struthionem ac noctuam, et larum atque accipitrem juxta genus suum; 16. herodium ac cygnum, et ibin, 17. ac mergulum, por-